

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

**Andrej Srakar
mentor: red.prof.dr.Frane Adam**

**PONOVNO ODKRITJE KULTURE
V DRUŽBOSLOVJU IN NOVE
TEME KULTURNIH ŠTUDIJ**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO:

1. UVOD	3
2. KULTURNI OBRAT	5
2.1. POSTMODERNIZACIJA IN ŠTUDIJE RONALDA INGLEHARTA	6
2.2. NOVE TEME KULTURNIH ŠTUDIJ	9
3. KULTURNE ŠTUDIJE	13
3.1. ZGODOVINSKO OZADJE	14
3.2. TEORETSKI PRECEP	18
3.2.1. Modernost/postmodernost	19
3.2.2. Marksizem in marksizmi	23
3.2.3. Strukturalizem, poststrukturalizem, postmodernizem	27
3.2.4. Kulturalizem	35
3.2.5. Pierre Bourdieu	40
4. GLAVNE TEME	42
5. INSTITUCIONALIZACIJA KULTUROLOGIJE	49
5.1. PROBLEM INSTITUCIONALIZACIJE IN KULTURNE ŠTUDIJE	50
5.2. ZDA	53
5.3. ZAHODNA EVROPA	58
5.4. SREDNJA VZHODNA EVROPA	64
5.5. SKLEP	67
6. MOŽNOSTI IN PERSPEKTIVE KULTUROLOGIJE IN KULTURNIH ŠTUDIJ	69
7. ZAKLJUČEK	75
8. PRILOGE	78
9. LITERATURA	82

1. UVOD

Nalogo sem zasnoval kot pregled možnosti in perspektiv uvajanja kulturologije kot (bolj ali manj) samostojne vede v vselej problematični navezavi na bolj ali manj sorodne vede in discipline. Pri tem gre zlasti za odnos do ločnice družboslovje/humanistika, ali kot temu pravi Wallerstein, 'razlike med dvema(tremi) kulturama', torej za vzajemno prežemanje navezav na antropologijo, religiologijo, filozofijo, sociologijo, ekonomijo in politologijo (kulturalna politika in menedžment), zgodovinopisjem, in še bi lahko naštevali. Razmerje do teh ločnic je vitalnega pomena za razvoj kulturologije, ki je že po naravi (kot se zapiše Colinu Sparksu) 'pravcata malha (rag-bag) idej, metod in pogledov s področja literarne kritike, sociologije, zgodovine, medijskih študij in drugega'; prav v razmerju do njih in v njihovem preseganju kulturologija oblikuje svoj teoretski credo. V nalogi bomo najprej pokazali nekatere osnovne značilnosti polja kulturologije kot teoretsko (in ne nazadnje tudi delovanjsko, praktično) umeščene med številne raznorodne vplive, zlasti bomo pri tem izpostavili triado marksizem, (post)strukturalizem in kulturalizem, ter nato še v kratkem prikazali nekatere glavne teme. Prednost dajem pri tem teoretskemu delu, ne le ker bi neomajno verjel v prioriteto 'tekstualnega pred političnim', lingvističnih iger pred stvarjo-na-sebi, pač pa tudi, ker kulturologijo vidim predvsem kot zgodovinsko formacijo, oblikovano prav v nenehnem boju (struggle to signify –Hall) in prežemanju z konkurenčnimi disciplinami, in pri tem menim, da nam pregled prav teh bojev in prežemanj na ravni teorije nudi bistveno boljši vpogled v polje, kot pa zgolj pregleden opis uporabljanih tem in metod.

V nadaljevanju v empiričnem delu naloge preverjam konkretno vpeljevanje kulturologije na univerze v Evropi in svetu. Pri tem iščem poleg konkretnih oddelkov za kulturologijo tudi kulturološke smernice na drugih oddelkih in smereh (zlasti čemur pravi Wallerstein 'območni študiji'), pri konkretno obravnavanih primerih pa predvsem skušam prikazati programske razlike in ustrežanja, načine institucionalizacije (kjer so bili seveda o tem dostopni podatki) in

razmerje do drugih ved, ter morebitne smernice interdisciplinarnosti, ki pa jo v teoretskem delu tega drugega dela tudi problematiziram (v navezavi na kulturologiji imanentno antidisciplinarnost). Pri tem ločim polje raziskave na ZDA (kot deželo največjega razmaha kulturologije), Zahodno Evropo (zlasti Nemčija, Anglija in Francija) ter bivše tranzicijske države, kjer skušam najti tudi največje podobnosti in sorodnosti z ljubljansko izvedbo. Pri tem skušam ugotoviti, ali se modeli (institucionalizacije) kulturologije med ZDA in Evropo v čem bistveno razlikujejo, in glede na kateri model lahko najjasneje ugledamo pot in uvajanje ljubljanskega oddelka. V sklepnem delu skušam povzeti ugotovljeno, prikazati možnosti kulturologije v vseh njenih oblikah in različicah, ter predstaviti tudi osebni pogled na obravnavano. Pri tem upo(zlo?)rabim tudi po mojem le prehodno pomemben aktualistični poudarek, namreč ukinitvev legendarnega CSKŠ¹, birminghamskega centra (kasneje oddelka) za sodobne kulturne študije, ki naj služi morda le kot pozorno svarilo in vpogled tudi na stran onkraj-dobrega-in-zlega.

Kulturologija je pomemben doprinos k sicer precej okorelemu in le počasi se spreminjajočemu sistemu znanosti in disciplin, in v svojih teoretskih in političnih zahtevah ne sme in more biti neuslišana. Njen pomen je predvsem v trganju ločnic med humanistiko, družboslovjem in nenazadnje morda celo naravoslovjem (študije znanosti in tehnologije, okoljske študije). Delitve med znanstvenimi kulturami prav zaradi njenega delovanja niso več neprepustne in rigidne kot včasih. In, če še enkrat malo prikrojimo Wallersteina: 'zdaj se tudi zdi, da družboslovje ni več revni sorodnik, raztrgan med dva polarizirana klana –naravoslovje in humanistiko, postalo je kraj morebitne sprave'. Jedro in bistvo naloge je prav v potrditvi teze, da je kulturologija prav tisto privilegirano področje (na meji) družboslovja, ki mu takšno vlogo vnazaj šele omogoča.

¹ Center za sodobne kulturne študije, ali v originalu Centre for Contemporary Cultural Studies

2. KULTURNI OBRAT

Sociologijo lahko v nekem smislu štejejo za pravo hči svoje dobe, nemirnega dvajsetega stoletja. Vse od nastanka (ki ga, morda naivno, povezujem predvsem z nastankoma sorodnih ved psihologije in antropologije, nekoliko se zgledujoč pri Marcelu Maussu) in ločitve od velike –in predvsem patriarhalno pokroviteljske- matere filozofije, lahko zelo v grobem rečemo, da tava in blodi po svetu, si išče svoje mesto, se zapleta v spopade in nemire ter nenehne velike zgodbe², in je pri tem včasih dekla in hlapec, upornik na barikadah, zavaljeni birokrat, brezobzirni in osvajalski huzar, terorist, nenasilno-nasilni 'flowerpower', in v končnem celo opravljiva gospodinja v supermarketu in polnočni kiborg/heker. Ali ji je pri tem uspelo ostati strumna in vzravnana, na tem mestu ne bo predmet naše zgodbe, trdili in preverjali bomo le njeno najnovejše oplajanje in stranske poganjke, in se pri tem osredotočili na morda enega najsamostojnejših in neukročenih, sklop praks in metod z imenom kulturologija/kulturne študije³.

Težko bi se strinjal s trditvijo, da je v družboslovju konca stoletja res prišlo do nekakšnega postmoderne ali kulturnega obrata. Različne nove smeri in paradigme (rizična družba, tretja pot, reflektivna modernizacija, sistemska teorija, nova družbena gibanja in civilna družba, kulturni študiji) mi ponujajo v premislek predvsem trditev, da se skuša disciplina ponovno premisliti, osmisliti in ujeti nevidno nit družbenega in človeškega razvoja novega stoletja/tisočletja⁴. Vendar pa bom skušal zatrditi vsaj to, da so se razmere spremenile in da potrebujemo ponoven izlet v knjižnice, na ulico in v supermarket, da bi se ozavedeli novega položaja in svojega mesta v njem. Na tem mestu mu bomo (silom prilike!!) vzdeli priročno ime: kulturne študije⁵.

Pojem kulturnega obrata se po mojem mnenju sicer napaja (vsaj) na dveh med seboj dovolj

² Lyotard: 'metarecit'

³ V nadaljnjem bomo raje zaradi jasnosti uporabljali termin kulturne študije ali okrajšavo KŠ

⁴ Kaj naj bi bil kulturni razvoj in ali do tega sploh prihaja, pa pustimo raje še ob strani

razločenih virih –teorijah postmodernizacije , postindustrijske družbe, postmaterializma (Inglehart, Putnam) ter raznih kulturnih teorijah in teoretikih v filozofiji in socialni teoriji (frankfurtska šola –Adorno, Benjamin, Habermas; poststrukturalizem, postmodernizem in dekonstrukcija –Foucault, Lacan, Derrida, Lyotard, Baudrillard; ter ogranjki marksizma – Althusser, Gramsci in britanski marksizem). V kratkem si oglejmo najprej značilnosti prvega in njegov pomen za kulturne študije.

2.1. POSTMODERNIZACIJA IN ŠTUDIJE RONALDA INGLEHARTA

'Globoke spremembe v množičnih pogledih na svet preoblikujejo ekonomsko, politično in družbeno življenje,' pričinja svojo preverbo sprememb postmodernizacije Ronald Inglehart (Inglehart, 1997:3). Četudi bi s stališča 'trde' kulturne antropologije sicer lahko temu oporekali (saj je govora le o razvitih industrijskih družbah), pa nam tudi empirični podatki (iz 43 svetovnih družb) dovolj zgovorno pričajo o naraščajoči pomembnosti svobode izražanja in politične participacije. Podatki kažejo na močne povezave med makro in mikroskopskimi značilnostmi, kot so denimo stabilnost demokracije in njenih institucij, ter na drugi strani zaupanje, toleranca, postmaterialistične vrednote in subjektivno blagostanje med posamezniki. Prek tega, kot trdi Inglehart, lahko sklepamo na značilne vzorce in povezave med ekonomskimi, političnimi in kulturnimi dejavniki, pri čemer se Inglehart spretno izogne pastema marksističnega ekonomskega determinizma in kulturnega determinizma (denimo Talcotta Parsonsa).

Z modernizacijo lahko pojmuje predvsem proces, ki povečuje ekonomske in politične zmožnosti družbe -ekonomske zmožnosti prek industrializacije, ter politične prek birokratizacije. Prav v tem ležijo tudi njene glavne privlačnosti – družbi namreč omogoča premik v stanje vsaj relativne blaginje. Jedro procesa modernizacije je torej industrializacija, ekonomska rast postane dominanten družbeni cilj, storilnostna motivacija pa osrednji cilj na

ravni posameznikov. Prehod predindustrijske v industrijsko družbo torej označuje vsesplošna racionalizacija v mnogih sferah družbe (Weber) s premikom od tradicionalnih, običajno religiozних, v racionalno-legalne vrednote v ekonomskem, političnem in družbenem življenju. S tem pa se družbeni razvoj (navkljub mnenju vseh tistih, ki bi radi že enkrat na vse skupaj postavili piko) seveda ne konča; naraščajoč razvoj industrijskih družb vodi k nadaljnim bistvenim spremembam v temeljnih vrednotah, ki poudarjajo instrumentalno racionalnost (označujočo že industrijsko družbo). S tem postanejo prevladujoče postmoderne vrednote, prinašajoč razne družbene spremembe, vse od enakih pravic žensk do demokratičnih institucij ter upada državnih socialističnih režimov.

Preučevan vzorec modernizacije je povezan z širokim razponom ostalih kulturnih sprememb, od katerih so nekatere spodbujevale ekonomsko akumulacijo in investicije, ki omogočajo industrializacijo, ostro nasprotujoče si spolne vloge, ki označujejo vse predindustrijske družbe pa skoraj neizbežno odpirajo pot do vedno bolj podobnih si spolnih vlog v naprednih industrijskih družbah. Vzorec pa ni linearen, in tako lahko (kot poudarjeno) preteklih desetletjih opazamo preobrat in prehod v nov vzorec, z 'Inglehartovim' vzdevkom postmodernizacija. Osrednja trditev teorije modernizacije je da je industrializacija povezana s specifičnimi široko razširjenimi procesi sociopolitičnih sprememb. Ekonomski razvoj je pri tem povezan s sindromi sprememb, ki vključujejo ne le zgolj industrializacijo, pač pa prav tako urbanizacijo, množično izobraževanje, poklicno specializacijo, birokratizacijo ter razvoj komunikacij, ki so vzvratno povezani s še širšimi kulturnimi, družbenimi in političnimi spremembami.

Od zgornjega opisanega vzorca modernizacije pa se postmodernizacija po Inglehartovo razlikuje v štirih bistvenih točkah:

1. Spremembe niso linearne; navsezadnje enkrat dosežejo točko upadajočih povratkov ter se pričnejo gibati v opazno novi smeri v preteklih nekaj desetletjih.

2. Razmerja med ekonomijo, kulturo in politiko so vzajemno podporna, podobno kot so prav tako tudi različni sistemi bioloških organizmov; tako ekonomski, kulturni in politični detereminizem so vsi bistveno prepoenostavljeni –vzročne povezave težijo k recipročnosti
3. V nekaterih pogledih je danes Vzhodna Azija vodeča v procesu modernizacije; četudi se je industrializacija najprej pojavila na Zahodu, pa je bil vzhod Zahoda le ena od verzij modernizacije
4. Demokracija ni inherentna v modernizacijski fazi, vendar pa postaja demokracija vedno bolj verjetna, bolj kot se družbe premikajo od modernizacijske faze v postmodernizacijo.

Postmodernost je bila v vseh svojih različicah interpretirana na pravzaprav (njej lastne) povsem nasprotujoče in nekoherentne načine; Inglehartov predlog pa je predvsem, da vidimo postmoderno družbo predvsem kot odmaknjeno od standardnega funkcionalizma in entuziazma znanosti in ekonomske rasti, ki sta dominirala industrijski družbi v dobi pomanjkanja, dajajoč večjo težo estetskim in človeškim vidikom ter vključujoč elemente preteklosti v nov kontekst. Sicer se bom s postmodernizacijo in postmodernizmom kot enim osrednjih teoretskih vplivov v kulturnih študijah še ukvarjali v tretjem poglavju, v grobem pa Inglehart razdeli postmodernizem v tri pomembnejše šole: 1. postmodernizem kot zavrnitev modernosti; 2. postmodernizem kot ponovno ovrednotenje tradicije; ter 3. postmodernizem kot rast novih vrednot in življenskih stilov.

Z postmodernističnim obratom pride torej predvsem do obrata in večjega poudarka v vrednotni sferi; če pri obravnavi tega premika uporabimo predlagani dve hipotezi (hipoteza pomanjkanja in socializacije), lahko v njunem prepletu opišemo niz predpostavk zadevajajočih vrednotne spremembe –namreč medtem ko prva implicira, da je blaginja spodbujevalna za širjenje postmaterialističnih vrednot, pa slednja pomeni, da se ne bodo niti posameznikove vrednote kot tudi ne družbe kot celote spremenile prek noči. Glavne predpostavke, ki karseda nazorno opišejo postmaterialistični premik Inglehart povzema v osmih točkah:

1. Postmaterialistične in druge postmoderne vrednote bodo najmočneje razširjene v najbogatejših in tudi drugače najvarnejših družbah;
2. Znotraj katerekoli družbe bodo postmoderne vrednote najbolj razširjene med najstabilnejšimi krogi;
3. Kratkoročna nihanja bodo sledila hipotezi pomanjkanja;
4. Dolgoročne spremembe bodo prav tako odražale hipotezo pomanjkanja –v družbah, kjer je bila prisotna visoka raven varnosti več desetletij, bi morali najti dolgoročni premik od preživetvenih vrednot k vrednotam blagostanja;
5. V družbah, ki so izkušale dolga obdobja rastoče ekonomske in socialne varnosti, bomo našli pomembne razlike med vrednotnimi prioritetami starejših in mlajših skupin;
6. Te medgeneracijske vrednotne razlike bi morale biti precej stabilne v času;
7. V transnacionalni perspektivi, bomo našli velike količine medgeneracijskih sprememb v deželah, ki so izkušale relativno visoke ravni ekonomskih sprememb;
8. Če poznamo distribucijo vrednot prek stopnje rasti v danem narodu in danem časovnem obdobju, lahko določimo koliko sprememb bomo lahko producirali v danem časovnem razponu kot rezultat medgeneracijske populacijske zamenjave.

Med temeljnimi postmaterialističnimi in postmodernimi spremembami pa Inglehart omenja predvsem spremembe v normah, zadevajočih avtoritete (erozija institucionalne avtoritete), splav, ločitve, homoseksualnost, izvenzakonski seks, evtanazijo, samomor, nasilje do policije in uporabo mehkih drog, religiozne norme, ter spremembe v starševskih in spolnih vlogah.

2.2. NOVE TEME KULTURNIH ŠTUDIJ

S poudarkom na vrednotnih spremembah pa v družboslovje skozi široka vrata ponovno vstopi pojem kulture, pred tem večidel vezan na poudarke elitne kulture in umetnosti. Avtorji pa glede tega vprašanja niso povsem jasni in natančni, prevsem vlada zmeda pri opredelitvi na

ravni modernost/postmodernost; tako se David Chaney v delu *The Cultural Turn* (podobno kot v svoji zdaj že znameniti študiji o postmodernizmu tudi Scott Lash) ponovno vrne v moderno, in trdi, da gre pri razločitvi (diferenciaciji) kulturne sfere za eno osrednjih značilnosti modernosti. Ustvaritev tega razločenega področja izhaja iz procesov razvoja kulturnih tehnologij ali sredstev produkcije, splošno znanih kot medijev, specializacije kulturne produkcije, ter, morda najvažnejše, iniciativ za avtonomizacijo kulturnih objektov.

Chaney se pri obravnavi kulture kot ločenega področja izpeljavo naveže na ameriškega teoretika C.Luryja, ki vzorce kulturnih procesov specificira glede na nacionalni prostor ter v razmerju do različnih kulturnih oblik. Pri premisleku konceptualnega slovarja kulturne produkcije se Lury osredotoči predvsem na spremenjeno vlogo umetnika, ki je poslej viden v širši epistemološki shemi subjektivitete, ter na teorije institucionalizacije novih tehnologij reprezentacije, kot so tisk, literarnost in fotografija. Te revizionistične zgodovine pa so bile obratno povezane s študijami vzpona in padca aktivnih procesov recepcije ter prilagoditvami različnih tipov kulturnega dela, kot posledico tega lahko poslej jasneje govorimo o povezavi diferenciacije institucij intelektualne kulture do ostalih vidikov formacij modernosti. Najpomembnejši vidiki opisanih sprememb so nastanek nove množične publike in s tem industrije zabave, razvoj multinacionalnih medijskih konglomeratov in s tem nove globalne kulture (teorija kulturnega imperializma), stalna rast pomena prostega časa kot ene bistvenih značilnosti modernosti, in končno tudi nov pomen potrošništva in nastanek potrošniške kulture.

Nekateri so tradiciji kulturnih študij posplošeno pričeli praviti tudi 'kritika ideologije', kar pa nikakor ni zgrešeno. Osrednji izhodiščni referenci za delo kulturnih študij sta Louis Althusser s svojo strukturalno priredbo del Karla Marxa, ter italijanski 'ljudski komunist' Antonio Gramsci. Zanimivi ideji, ki jih Chaney povzema po Althusserju sta predvsem pojma interpelacije (naslovljenost in artikulacija subjekta v toku diskurza –na kar se kasneje naveže

tudi Michel Foucault), ter v zvezi s tem povezan pojem ideološke pozicije; privlačnost obeh izhaja iz predstavljanja teoretskega mostu med abstraktno analizo tega, za kar lahko trdimo, da so objektivne socialne determinante in nejasne nenatančnosti subjektivne živete izkušnje. Pomen vzajemnih razmerij med teorijami konstrukcije subjektivitet in jezikov reprezentacije ter kulturnimi študijami je bil nekaj časa izjemno velik (nekateri so v tem videli jedro KŠ), v enem izmed programov oddelka za kulturne študije smo tako lahko prebrali opis, ki postavlja kot osnovni smoter kurza teme politike reprezentacije, seksualnosti in spola, rase ter idej difference. Z naraščajočim zanimanjem za psihoanalizo ter neizbežnostjo razlike lahko (zopet) govorimo o premiku v teoretskem fokusu –poslej je večina teoretskih debat orientirana namesto na poprejšnje opazovanje družbene organizacije kapitalistične družbe kot določujočega ogrodja na diskurze moči. Osrednji teoretski vpliv na študije konstrukcije identitet pa je bilo osredotočenje na eno verzij ideologije, v tradiciji KŠ se je poudarek v interesu prenesel na uporabo ideoloških materialov v različnih frakcijah občinstva, ki so nujno nehomogene sestave. Osrednji poudarek pri študiju kulture pa naj bo (kot trdi Chaney) na socialnih institucijah reprezentacijskih oblik, z upoštevanjem refleksivnosti zavesti in reprezentacije.

Oglejmo si še katerim (štirim) temam daje Chaney poudarek pri odgovarjanju na vprašanje, kako je intelektualno ozračje poznega dvajsetega stoletja vplivalo na osredotočenje na kulturo. Prične s kulturno zgodovino in socialnim determinizmom, ki ga Chaney izpelje kot posledico trojnih privilegijev študija kulture v sodobni misli, namreč jemanje kulture kot generativne ali produktivne za pomene običajnega izkustva, ideološkost teh pomenov v tem, da služijo za obdržanje oblik socialno strukturirane neenakosti; ter politiziranost teh pomenov, v tem ko predstavljajo temelje bojev o terminih kolektivne identitete. Navkljub temu, da je kultura privilegirana lahko torej govorimo o njej kot o kompleksni ravni pomenov, ki je lahko razumljiva le kot doživeta v socialnih praksah. Osrednjost teme socialnega determinizma

pomeni predvsem jemanje slednjega za naslavljanje verovanja, da je razumevanje odvisno od dojetanja socialnih rab. Novost pri obravnavi tega pojma v kulturnih študijah pa je predvsem vztrajanje, da se lahko kulturo v vseh njenih oblikah razume le kot obliko socialne prakse. V tem pomenu torej socialni determinizem pomeni, da prakse ukvarjanja s kulturnimi objekti vključujejo teme in ideje, ki predstavljajo socialno izkustvo na načine, ki jih sodelujoči ne morejo izraziti drugače. Po isti logiki se lahko tudi avtorja razume kot vzvod kolektivnih ozirov, ki jih lahko sicer zanemari. S tega vidika lahko po Chaneyju vidimo kritični in analitični projekt KŠ kot proces osvetlitve kolektivnih ozirov, spominjajoč se pri tem zgornjih treh izhodišč.

Druga tema, na katero se osredotoči Chaney, je tema kulturne reprodukcije. Tradicionalno (v tradicionalnejših razmerah) se je socialna (in s tem na nek način tudi kulturna) reprodukcija izvajala prek mehanizmov družine in religije; v modernejših družbah pa po Chaneyju to vlogo prevzamejo 'kulturne oblike komunikacije in zabave' (Chaney, 1994: 58), skratka, z eno (dvema) besedo: množični mediji. Ideja reprodukcije (tako socialne kot kulturne) se povezuje z vlogo izobraževanja (vselej nekoliko ideološko obarvana tema), in prek tega tudi z možnostmi razmišljanja izven (izobraževalnih) institucij, s pobudami intelektualcev (tako denimo Chaney omenja nastanek Odprte univerze (Open University) v Veliki Britaniji in nekakšno 'gibanje za popularno kulturo', pobude intelektualcev k dekanoniziranju elitne kulture) in z odporom 'od spodaj', sprožanjem moralne panike (moralnih panik) in težnjo po ne vključenosti v dominantni hegemonski sistem.

Tema kulturne reprezentacije, kot tretja Chaneyjeva tema, je močno vezana na samo izhodišče, namreč kulturni (jezikovni) obrat. Kar je zdaj ključnega pomena, ni več pozitivistično obravnavana realnost sama, pač pa njen način reprezentacije v nosilcih sporočil, torej medijih. Ali kot to pove sam Chaney: 'Zdi se, da obrat k kulturi zadeva uporabo kulture kot načina odstiranja ideološkega okostja, na katerega smo tako prepričljivo napeli zgradbo

realnosti.' (ibid., 73) Pri ukvarjanju s kulturno reprezentacijo se pravzaprav ukvarjamo z možnostmi spreminjanja okostenelih splošno ljudskih pogledov na realiteto, in s tem nujno zadiramo bolečo rano običajnemu, nič hudega slutečemu posamezniku. Vsi vidiki in načini kulturne reprezentacije, fotografija, filmi, vizualna kultura v splošnem, telo (ki jih vse obravnava Chaney), in drugi, so le načini branja, vedno spremenljiva in spreminjajoča se odpiranja navzven in sredstva predrugačevanja sveta. Razumljivo je, kar ponavlja tudi sam Chaney, da je nevarnost vsem takšnim oblikam v družbi moraličnega samoupravičevanja vedno neznanska.

Tema, s katero Chaney sklene, je morda tudi najpomembnejša za specifičnost novih tem in preučevanj v kulturnih študijah, namreč tema konzumpcije in stila. Za pomen slednjih sta po Chaneyju pomembna predvsem neustreznost pozicij ideološke kritike in nadomesten interes za vedenje občinstva (McGuigan), ter drugič, sovpadanje obrata k kulturi z velikanskim zanimanjem in pozornostjo, posvečeno generacijski kulturi. Teme, ki pridobijo svoj pomen v takšni luči so predvsem šport, prosti čas in turizem, ki ponovno postavljajo vprašanja kulturnega reda, meja ter stilov.

3. KULTURNE ŠTUDIJE

S pojmom kulture je v kulturnih študijah mišljeno predvsem 'dejansko postavljeno področje praks, reprezentacij, jezikov in navad neke določene družbe.' (S.Hall)⁶. Kultura se ukvarja z vprašanji deljenih socialnih pomenov, t.j. z različnimi načini osmišljanja sveta. Pomeni so največkrat generirani prek znakov, predvsem tistih iz jezika. Kulturne študije sicer vztrajajo na nenevtralnosti jezika kot medija oblikovanja pomenov in znanja o nekem neodvisnem objektu svetov obstoječem izven jezika. Jezik naj bi torej dajal pomen materialnim objektom in socialnim praksam, ki jih osvetli jezik sam ter ki so prirejene za našo

⁶ Čeprav seveda še vedno vztrajamo na antropološki priredbi Raymonda Williamsa: 'kultura kot način življenja neke skupnosti (kultura kot navadna kultura)

dojemanje v terminih jezika. S temi procesi se kulturne študije ukvarjajo kot s procesi označujočih praks, razumevanje kulture pa je raziskovanje simbolne produkcije smisla v jeziku kot 'označujočem sistemu'.

V nadaljevanju si bomo v kratkem ogledali zgodovinsko ozadje KŠ, teoretske vplive marksizma, kulturalizma, strukturalizma, poststrukturalizma in postmodernizma, ter dela Pierra Bourdieuja; ter nato še nekatere teme, kot so subjektiviteta in identiteta, etničnost, rasa in nacionalnost, spol, študije televizijskih občinstev, problem prostora v kulturnih študijah, mladinske subkulture in novi stili, ter vprašanje kulturne politike.

3.1. ZGODOVINSKO OZADJE KULTURNIH ŠTUDIJ

S pojmom kulture so težave tudi v slovenskem jeziku. Najprej nam pridejo na misel razne kulturne rubrike v časopisju (kjer je seveda pod kulturo mišljena vzvišena elitna kultura v Arnoldovem smislu; v dnevniku Delo imajo prav v namen razlikovanja zato še rubriko 'Pop kultura'), pa razni oksimoroni kot je 'Umetnost –to je vsa kultura' (slogan Cankarjevega doma); in četudi, če malo prikrojimo Tomčevo opazko iz zbornika Cool-tura (Tomc v:Debeljak et al.,2002:121), ne vemo, katere in koliko podobnih besed še vsebuje slovenski jezik, vendarle opazamo kar nekakšno medkulturno univerzalijo –problemi s kulturo (spomnimo se le še na nemško razliko Kultur/Zivilisation). Sledeč Williamsu najde uporabno rešitev Chris Barker; logiko namreč malo spreobrne, in vidi v kulturi le še spoznavno orodje in ne več neko substanco, ki tam nekje zunaj čaka, da jo pravilno opišemo in dojamemo (Barker,2000:35). Kljub temu pa študij(i) kulture segajo precej dlje kot le do formalnega začetka kulturnih študij kot discipline in institucije (še dva sporna pojma), in medtem ko študij kulture nima svojih določljivih izvorov (ibid.), imajo kulturne študije kot institucionalizirana diskurzivna formacija seveda precej lažje določljivo zgodovino. In četudi kulturne študije 'niso enotno polje; tudi nikoli niso bile' (Hall, po Nelson et al. v Grossberg et al., 1992:3), pa so vendarle 'pomembni predvsem ključni prelomi ' (Hall, v Storey, 1996:31),

in prav po sledi le teh bomo skušali plezati v naslednjih (podloženih, a ne podložnih) vrsticah.

Prve sledi tendenc s katerimi se ukvarjamo v tem prvem delu naloge, bomo iskali v t.i.'britanskem kulturnem romanticizmu' in predhodnikih, med slednjimi omenimo predvsem liberalista Jeremyja Benthama (1748-1832) in njegovega utilitarističnega naslednika J.S.Milla (1806-1873). Prvi je pomemben predvsem z vpeljavo principa 'človeške uporabnosti, ki naj bi osvobodil posameznike nesrečnih okoliščin njihove paradokсне narave' (Lewis, 2002:112). Tem načelom so sledili številni sodobniki, nekakšno kulminacijo pa lahko vidimo v francoski revoluciji in njenih kaotičnih dogodkih.

John Stuart Mill in tradicija (spet -britanskega) utilitarizma se je učila prav na nauku francoskih dogodkov, ter terjala bolj obvladano in institucionalno odzivno pot k svobodi. Osrednjega pomena pri tem je bila 'formacija nekakšne kolektivne odgovornosti. Posamezniki težijo k sreči... in če je sreči najbolj zadovoljeno s sodelovanjem, lahko zadovoljimo tako potrebam posameznika kot družbe' (ibid.) Človeška moralnost in družbene vrednote so sorazmerne, in tako posameznikova rast nujno ustvarja tudi družbeni presežek.

Romantiki pa naenkrat odkrijejo posameznika. Moramo sicer dodati, da to združujejo s predstavami kolektivnosti (prav zato tudi sledi predhodnikov), vendarle pa je prav zavedanje posameznikovega jaza opredeljujoča značilnost romantike in njene predstave kulture. Povsem platonistična pa je predstava Thomasa Carlylea (1795-1881): 'vzpostavljen bo torej 'herojski' red, kjer bo množicam in njihovi ignoranci in bedi vladal razred intelektualcev in umetnikov.'(ibid.:115). Carlyle torej sicer priznava moč in vlogo delavskega razreda, vendar pa dvomi v njihove 'samorasle' zmožnosti, še več, meni celo, da bodo delavski razredi slejkoprej pobesneli, če jih ne bomo rešili iz njihovega obupnega položaja. Še močnejši odmev pa te ideje dobijo z deli Matthewa Arnolda (1822-1888), zlasti Culture and Anarchy (1869), kjer Arnold vidi položaj v Veliki Britaniji v času političnih reform kot 'pretežno anarhičen' (ibid.:116). 'Prehoda, v katerem se država sedaj nahaja, ne bo možno izvršiti brez

vzpostavitev družbenega reda, zgrajenega okrog intelektualne prefinjenosti in teženj posameznikov in družbe po 'perfekciji' (ibid.). Podobna situacija kot prej torej, le da je tokrat namesto ohlapno označenih vodilnih posameznikov (Platon: filozofov; vendar pa Platon meče iz države prav pesnike, podporne stebre romantičnega gibanja!) postavljena kultura, kot 'izraz tistega najboljšega in najvišjega v človeškem izražanju' (ibid.). Arnold vidi kulturo kot osrednjo silo v človeškem življenju.

Nekakšen podaljšek, vendar še kako pomemben za razvoj kulturnih študij, predstavlja delo zakoncev Leavis⁷. Glavna stična točka z prej obravnavnimi romantiki je 'videnje kulture kot viška civilizacije' (Barker, 2000:36). Za 'leavisizem' je glavna naloga 'definirati in braniti tisto najboljše v kulturi, kanon kvalitetnih del, obenem pa kritika oglaševanja, filmov in popularne literature, najslabšega množične kulture' (ibid.). Novost je sicer v poudarjanju vrednosti ljudske kulture, ki pa je vedno bolj 'potujena v navadno', z napredujočo standardizacijo industrializirane potrošniške množične kulture.

Z nastopom Richarda Hoggarta in letom izida njegove slavne *The Uses of Literacy* (1957) pa lahko govorimo tudi o pojavu kulturnih študij, torej končno teme našega zanimanja. Ker bomo o 'ustanovnih očetih' (Harris, 1992:ix) kulturnih študij, torej (sveti) trojici Hoggart, Williams, Thompson in njihovem (vrednem tega imena) nasledniku Stuartu Hallu govorili v naslednjem poglavju, za konec skice tega plodnega zgodovinskega razvoja le še na hitro preletimo glavne etape v ravoju institucije (hm) kulturnih študij in njene najbolj izpostavljene formacije, namreč (B)CSKŠ, birminghamskega Centra za sodobne kulturne študije.

CSKŠ je bil ustanovljen na birminghamski univerzi leta 1964 pod vodstvom R.Hoggarta; usmeritev v kulturne študije pa postavljamo v leto 1969, ko direktorsko mesto prevzame Stuart Hall. Zanimivo videnje začetkov postavlja Debeljak 'Leto 1956 (je) predstavljalo nekakšen mejnik v razvoju kulturnih študij.' (Debeljak, v Debeljak et al., 2002:78). Tega leta naj bi se po njegovem raztrgali 'trije osrednji dežniki iluzij' (ibid.): sovjetska zadušitev

⁷ F.R.Leavis (1895-1978) ter Q.D.Leavis (1900-1982)

madžarske vstaje v Budimpešti, sueška kriza, in indijska neskladja ('dolgotrajna ekonomska diskriminacija in ideološka propaganda zahodnih velesil, ki jim v kontekstu hladne vojne seveda opiranje vladajoče kongresne stranke na politiko Sovjetske zveze ni bilo niti malo po godu.'(ibid.)) Že naslednjega leta, kot že rečeno, izide Hoggartovo temeljno delo, kjer skupaj z svojim nadaljnim delom (Debeljak kot ključno izpostavlja tudi njegovo nastopno predavanje na birminghamski univerzi 'Šole angleščine in sodobna družba') skuša preseči leavisovsko tradicijo z koreninami v romantiki. Po eni strani se sicer ponekod naslanja prav na tradicijo (v dobri metodi preseganja kot najprejšnje dovršitve) predhodnikov (Leavisa), ki jo sicer kritizira zavoljo 'zatisnjene nosu' (ibid.:79) nad vulgarnim smradom popularne delavske kulture in množično proizvedenih izdelkov 'kulture industrije', po drugi strani pa poudarja (politično) potrebo po analizi 'tistih mehanizmov produkcije in recepcije popularnih kulturnih oblik, ki tvorijo širok okvir posebnih načinov vsakdanjega življenja' (ibid.). Ta razhajanja in poskusi preseganj pa seveda terjajo odmik od leavisovske paradigme, ki vidi v popularni kulturi le 'opij za ljudstvo', sredstvo za narkotiziranje nemočne ljudske množice (delavskega razreda). Leta 1964 kot že rečeno ustanovi CSKŠ, ki je že od začetka 'kost v grlu' ('whalebone in the corset', Brunt, diskusija v Hall, v Grossberg et al, 1992:287) vladajočim inštitucijam in njihovi korporativistični logiki, ter v svoji občasno deklarirani anti-disciplinarnosti tudi 'kamen, vržen v mlakužo tradicionalnih akademskih disciplin' (Debeljak, v Debeljak et al.,2002:80).

V sedemdesetih pride do prvega pomembnejšega preobrata v delovanju centra, obrata k študiju medijev in množičnih komunikacij, zlasti z izidom Hallovega (vmes, kot že rečeno, postane leta 1969 prav on drugi direktor centra) članka 'Encoding/Decoding' (zakodiranje/odkodiranje). Hall v svojem delu vnese pomemben razkorak s tradicijo kulturalizma (ustanovni očetje), namreč uporabo francoskih strukturalističnih metod, zlasti plodne teoretske navezave na strukturalnega marksista Louisa Althusserja in njegovo

izpostavljanje ideologije kot samostojnega elementa v zdaj preseženi marksistični shemi baza /nadstavba. Kasneje se sicer Hall še močneje naveže na italijanskega 'starega sivega boljševika' (O'Shea&Schwartz, citirano po Harris, 1992:17) Antonia Gramscija in zlasti na njegov koncept hegemonije. Temu posvečeno je tudi morda najpomembnejše delo kulturnih študij zadnjih desetletij Policing the Crisis (1978). Kmalu pa sledijo novi 'prelomi' –vstop žensk v delo centra, pomen rasizma in etničnih študij, internacionalizacija kulturnih študij.

Leta 1979 Halla nasledi Richard Johnson, status centra pa ostane podoben. Johnson je sicer izrazito usmerjen v politično delo, sicer pa kot zgodovinar precej skeptičen do etnografskega dela, precej prisotnega v CSKŠ. Johnsona zamenja Jorge Larrain, v času direktorovanja katerega se center preoblikuje v običajen fakultetni oddelek, tako do kot podiplomski. Vseskozi pa se ubada s pomanjkanjem sredstev, kar navsezadnje povzroči, da ga leta 2002 kot slabo ocenjenega na med-fakultetni raziskavi navsezadnje (kljub protestom) zaprejo in zapečatijo.

3.2 TEORETSKI PRECEP

Pri nadaljnjem poglobljanju v teoretsko podstat kulturnih študij, bomo skušali najpomembnejše teoretske smeri in avtorje zaradi lažje preglednosti nekoliko razvrstiti (sicer rahlo sporen metodološki postopek glede na osnovno logiko kulturnih študij (P.Bourdieu: 'Klasificirajmo klasifikatorje!')), ter si prek tega ogledati nekatere osnovne teoretske probleme tudi globlje, obravnavane v miselnih opusih posameznih avtorjev (Juergen Habermas, Michel Foucault, Gilles Deleuze, Jean Baudrillard, Pierre Bourdieu). Pri tem nam bo kot osnovno vodilo služila ločnica med evropskimi in ameriškimi kulturnimi študijami, ki jih v grobem lahko predelimo tudi po osi postmodernizem (ZDA, (morda, z vidika kulturnih študij) Francija)/marksizem (in njegove različice –VB, Nemčija,..). V nadaljevanju si bomo tako ogledali kako je do ločitve sploh prišlo, posamezne značilnosti obeh smeri, nekatere

najvidnejše avtorje, in razlike med njimi.

Razcep v grobem sledi ločitvi modernost/postmodernost, prisotni v večini socialne in kulturne misli dvajsetega stoletja. Oglejmo si temeljne značilnosti obeh.

3.2.1. Modernost/postmodernost

Strukturno lahko rečemo, da je za premik moderna/postmoderna ključen mehanizem, ki je 'središče družbenih bojev in konfliktov prenesel iz razmerja med kapitalom in delom kot strukturno značilnostjo industrijske družbe na os moč-informacija, ki velja za osnovno razmerje postindustrijske družbe' (Debeljak, 1989:13). Pri tem prehodu se sicer zdi Debeljaku ključen premik od družbeno-produkcijske avtomatizacije k načelu kibernetizacije (ibid.), kar se mi sicer zdi tudi rahlo sporno, zlasti z ozirom na novejšo sociološko debato o rizični družbi in postmodernizaciji, ki skušajo nekako zanikati in preseči paradigmo sistemov (tako znano (Nemčija) v zadnjem času predvsem prek dela bielefeldskega sociologa Niklasa Luhmanna). V te debate pa se seveda ne bomo podajali, saj za naše, polje kulturnih študij, nimajo nikakršne relevance, vztrajajmo pa na tem, da je v postmoderni kulturi kot preseženju (?) moderne 'kibernetika pred tehniko' (ibid.), saj lahko šele iz tega konteksta raztolmačimo postmoderne tematske sklope. Za nove, postindustrijske družbe pa je značilna tudi nova agenda, ki pa smo jo delom že povzeli v uvodnem poglavju (študije R. Ingleharta). Izhajajoč iz opredelitve evropskega mita (Šabec), kjer so kot trije nosilni stebri sodobne (tu se raje izognimo uporabi termina moderen) Evrope postavljeni racionalistična znanost, kapitalistični način produkcije in demokracija, lahko postavimo drugo kot v temelju (spet tvegano) pravzaprav postmoderno, drugega postavimo morda kar hkrati s pojmom kapitalizem pod vprašaj (zlasti po vseh debatah okrog Fukuyame, Ingleharta, Bergerja, Webra, ...; sicer pa je tako ali tako povezan z razmahom znanosti), kot temelj modernega projekta pa skupaj z Debeljakom postavimo predvsem prvega, razsvetljenski primat razuma, znanost kot središče sveta. Na filozofski ravni lahko temelje teoretskega oz. znanstvenega redukcionizma iščemo začevši pri

Descartesu (redukcija narave na res extensa), nato pri Leibnizu (mathesis universalis, število), ter empirično še pred tem pri Baconu (eksperimentalna metoda) (Debeljak, 1989:36). Zares pa pride do razvoja šele v prvi polovici 19.stoletja, ko gre za 'razmah znanstvenih disciplin v njihovi navezavi na kapitalski produkcijski način in produktivnost dela' (ibid.). Pri tem naj bi imeli opravka z nekakšno dvojno redukcijo, torej ne le bogastva konkretne narave na snov, pač pa najpoprej 'z redukcijo človeka na delavca, na delovno silo' (ibid.). Novoveški način znanosti namreč vzpostavlja prav produktivistično razsežnost –gre za znanost, ki v obliki sistematičnega in urejenega znanja priskrbi človeku kot delavcu mehanizme, s pomočjo katerih si je mogoče pridobiti gospostvo nad stvarmi narave in družbe (človek naravo lahko obvlada šele s pomočjo racionalno konstruiranih modelov znanosti). Vse to pa temelji na 'redukciji stvari' ter podreditvi abstrakciji, kar se oboje prične 'forsirati na način brezpogojne nujnosti šele z nastopom kapitalističnega načina produkcije' (ibid.:37).

V temelju se naš problem suče okrog preloma med tradicionalno in moderno (in nato seveda postmoderno) organizacijo družbenega življenja, med katerima lahko temeljne razlike odkrijemo na ravni družbene legitimnosti (heteronomije vs.avtonomije kriterijev). Znotraj tradicionalnih družb namreč potrebujemo 'avtoriteto, ki totalizira celotno družbo' (ibid.:38). Pri modernih, 'diferenciranih'družbah pa pride do prehoda od kozmološkega k diferenciranemu pogledu na svet (Kant), od heteronomnega kriterija k avtonomnemu. Debeljak pri tem izhaja iz Kantovega pojmovanja specifičnosti moderne družbe, ki ga povzame v 'neprevedljivem pojmu Mündigkeit' (nekakšno križišče med pomenskimi polji zrelosti, samoosvestitve in odgovornosti). Kant se pri tem giblje na ravni svoje tripartitne specifikacije uma ('kritične' filozofije), razdelane v kritikah čistega in praktičnega uma ter razsodne moči, pri čemer pa z razločitvijo teh kritik spodbije apriorno povezanost resničnega, dobrega in lepega, problematika religioznega monolitizma pa se s tem razbije na posebne vidike veljavnosti: resnico, pravico in lepoto, iz česar še naprej sledi tudi institucionalizacija

treh tipov diskurza, organiziranih okrog treh osnovnih funkcionalnih osišč: znanja, pravičnosti in okusa. Na Kantova filozofska izhodišča se v sociologiji naveže Max Weber pri razkrivanju 'specifičnega načina formiranja modernega družbenega življenja', ki ga Weber najmočneje odkriva v specifičnem 'delovnem duhu' protestantstva, kot temelječega na posvetnem asketizmu in racionalno-smotrnem delu. Weber iz tega izpelje tudi osnovni moderni proces, ki ga vidi kot proces racionalizacije (ibid.:42).

Preden se lotimo obravnave posameznih avtorjev si oglejmo še nekatere osnovne lastnosti postmodernosti in preloma glede na moderno.

'Ravno iz odpora do samorazumevanja modernega gospostva, ki ga vsebuje platonistična legitimizacija faustovskega sna o spreminjanju, raziskovanju in obvladovanju sveta (narave in družbe) izhaja koncept postmoderne kulture. Ki ga vzvratno utemeljuje postindustrijska razveza družbenih vrednostnih sfer, ..' (ibid.:75). Postmoderno lahko tu (vsaj kot delovno hipotezo) pojmuje s S.Lashom predvsem kot kulturno paradigmo; nekateri tudi sploh trdijo, da je bila diskusija o postmoderni ob svojem začetku na teoretski ravni omejena na specializirane umetnostne discipline, ki pa naj bi jih bilo spričo specifične razvojne logike posameznih umetnosti 'nemogoče uporabiti za kulturološko analizo' (ibid.). Postmoderna se kot pojem za označitev dobe pojavlja zlasti v znameniti polemiki med Lyotardom in Habermasom⁸, gre torej za spopad med 'izročilom frankfurtske šole in heglavskega marksizma na eni, ter post-nietzschejanci (poststrukturalisti) na drugi strani' (ibid.:76).

V nasprotju z razsvetljenskim Habermasovim dajanjem prednosti racionalnemu premisleku ter marksističnim utemeljevanjem kritike v družbeno-zgodovinskem cilju in vzpostavljanju avtonomnega subjekta na osnovi razumevanja gibalnih sil zgodovine (ibid.:77), se Lyotard⁹ opre na izročila treh temu povsem različnih tradicij. Nietzschejeve filozofije, ki podvrže

⁸ Ki je v nemškem prostoru očitno bodisi najplodnejši, predvsem pa tudi najkonfliktnejši avtor, saj je 'uspel spreiti' med seboj tako Nemce same (Habermas/Luhmann), kot v naši polemiki tudi anglo-frankofonsko kulturno področje z nemškim

⁹ kot oče in temeljna referenca postmodernizma

kritiki prav logiko identitete subjekta in njegove pretenzije po homogenosti (istosti), prek prevrednotenja vrednot (kot nekakšnega preboja iz okvirjev kartezijskega metodičnega dvoma), pa Nietzsche skuša prav to instanco kartezijskega subjekta razsrediščiti in odpraviti, ne da bi se pri tem znebil tudi strukture –s tem mu preostane nekakšna 'struktura brez središča (rizom?), subjektiviteta brez subjekta' (ibid.:78). Dalje lingvistične paradigme (Saussure, Pierce, Wittgenstein) –'ne obstaja nikakršen zasebni, privatni jezik, marveč lahko smisel izrečenega dojamemo le na način 'mreže specifičnih razlik, struktur in opozicij' (ibid.)¹⁰. Tretje Lyotardovo sidrišče pa postane Feyerabendova teorija znanosti z njenim 'anything goes' –učinek te koherence je sicer notranja moč sistema, ki pa je istočasno povsem nemočen pred novimi teoretskimi hipotezami, ki prihajajo od zunaj. Kolikor se sistem s svojimi obrambnimi mehanizmi bori proti tem novim hipotezam, pa funkcionira kot ovira za celoten napredek znanstvenih odkritij' (ibid.). Na teh treh osnovah Lyotard dograjuje svojo teorijo diskontinuitete in pluralnosti diskurzov, kjer izhaja iz predpostavke, da 'pušča razkroj znanja, ki izvira iz reda predstav oz.zavesti, zgolj eno možnost, to pa je priznanje neuskladjivosti in nereduktibilnosti diskurzov oz.jezikovnih iger, ki so med seboj v nepomirljivi in nenehni napetosti' (ibid.:79). Za Lyotarda ne obstaja nikakršen 'univerzalni, nevtralni in vnanje-formalni niz pravil' (ibid.), kodificiranih v sistem; v postmoderini kulturi pa prevladuje potemtakem živa govorica kot parole nad sistemskim la langue. Zavoljo doslednega uveljavljanja postmoderne heteromorfности diskurzov uvede Lyotard koncept paralogije, ki sam konsenz vzvratno vzpostavlja kot moment v neskončnem procesu nedoločljivosti, informacijskih menjav, fraktur znanja in pragmatičnih paradoksov. Takšne diskurze odlikuje 'nezaupanje v Velike zgodbe' (metadiskurze), ki so prek legitimiziranja znanstvenega iskanja resnice 'totalizirale človeško zgodovino po meri univerzalne emancipacije (francoska revolucija), katere subjekt je ljudstvo, spekulacije (nemška klasična

¹⁰ (pri čemer filozofija z obratom k registru jezikovnih aktov naenkrat ne spreminja več sveta (Enajsta teza o Feuerbachu), pač pa le še pušča svetu 'biti tak kot je' (ibid.)

filozofija), katere subjekt je duh, in njune marksistične sinteze, ki skuša... izpeljati osvoboditev ljudstva' (ibid.:80). Pluralizem diskurzov je zasnovan na tekmovanju, vendar pa brez zahteve po zmagi, tj. formulaciji dokončne resnice. Postmoderna znanost, zasnovana na takšnih igrah diskurzov, pa ni več zavezana razsvetljskemu imperativu, namreč racionalni kritiki obstoječih institucij', saj se artikulira kot teorija lastne diskontinuitete (ibid.); torej je v zgodovini še ene filozofsko-teoretskih dvojic kantovska diferenciacija sfer spet pomembnejša od heglovske totalitete.

Poleg tega pa Debeljak vzpostavi tudi kritiko Lyotardovega 'postmodernega stanja', po njegovem se Lyotard zaleti brez poprejšnjega spraševanja po utemeljenosti samih pogojev pluralizma jezikovnih iger, kolikor namreč hočemo smiselno argumentirati in dvomiti, moramo vedno 'že predpostaviti predpostavke, ki so izven dvoma' (ibid.:81). Kar zveni nekoliko kantovsko -Debeljak sicer v nadaljevanju takoj zatrdi, kako se 'tudi Lyotard ni prebil iz kantovskega horizonta', kar pa lahko morda pomeni le to, da je Lyotard s svojim zavzemanjem za 'negotovi disenz kot temeljno družbeno stanje razkrojil prepričanje o združljivosti med seboj razlikujočih se diskurzov' (ibid.:82), ter s tem sprostil 'odprt, nereguliran prostor' (ibid.), v katerem se kar naprej rojevajo inovacije, ki se usmerjajo k neznanemu in jih potemtakem ni več moč zvesti nazaj na korpus že znanih odkritij, pravil in norm. Pravo novost pa predstavlja avtonomija teh prostorov, katerih pravil (kodov) ni mogoče določiti 'od zunaj'. S tem pa smo zopet pri Kantu, ali bolje na begu pred heglovskim sistemom in iz njega izpeljanim t.i. zahodnim marksizmom, saj je, kot nadalje trdi Debeljak, 'specifično strukturo (denimo, op.avt.) umetnostnih diskurzov potrebno najpoprej obvarovati pred hegemonizmom znanosti, da ne bi z definiranjem njenih notranjih pravil iz umetnosti napravili še enega od objektov teorije, kakor to do nas zahteva heglovska tradicija' (ibid.).

3.2.2 Marksizem in marksizmi

Kulturne študije so potopljene v marksizem. Ne le, da je večina ali kar 'vse temeljne

predpostavke kulturnih študij marksistične' (Storey, v: Storey,1996:3), pač pa tudi razvoj polja (nekoliko boljši izraz od discipline) poteka v nenehnem soočanju z teoretsko podstatjo in aplikacijami marksistične paradigme. Če naštejemo še nekaj ključnih teoretskih figur, bo situacija še bolj prosojna: Gramsci, Althusser (nasploh najvplivnejši referenci v kulturnih študijah), Habermas, Giddens, Adorno, Marcuse, nenazadnje z nekaj pridržka celo Stuart Hall... Ker pa kot 'obleka ne naredi človeka' tudi 'imena ne zadoščajo pri opisu teoretske zgradbe', si pogledjmo katere predpostavke tvorijo prekoračljivi most vplivov marksizma na kulturne študije. V ta namen si pogledjmo najprej mnenje enega direktorjev CSKŠ: 'moja lastna (lista) vključuje tri premise. Prvič, kulturni procesi so neposredno povezani s socialnimi razmerji, zlasti razrednimi, in razrednimi formacijami... Druga je, da kultura vključuje moč ter s tem pomaga ustvarjati neskladja v zmožnostih posameznikov in družbenih skupin za definicijo in realizacijo svojih potreb. ..tretja... je, da kultura ni niti avtonomno niti od zunaj določeno polje, pač pa področje družbenih razlik in bojev.' (Johnson, v: Storey, 1996:76)

Imamo torej povezavo družba-kultura, moč in socialno stratifikacijo ter naddoločenost družbenega. Ena izmed postavk marksizma, ki so bile najbolj napadane v zgodovini polja kulturnih študij, je prav gotovo shema baza/nadstavba in v njej implicirana podrejena vloga kulture. Prav tako je posledični poudarek prenesen na produkcijo ob sočasnem zanemarjanju konzumpcije kot možnosti osvoboditve izpod tragičnega stanja zgodovine. Prvi se ji je resno postavil po robu francoski leninist Louis Althusser (1918-1990) z 'idejo mnogodoločenosti (overdetermination), ki pravi, da so različne ravni ekonomije, politike in ideologije v procesu kompleksnega vzajemnega vplivanja' (Stankovič, v Debeljak et al., 2002:24). Althusserjevo delo je postalo bolj znano v kulturnih študijah zlasti po zaslugi uporabe Stuarta Halla, uporaba pa je bila celo tako plodna, da so nekateri pričeli govoriti o kulturnih študijah kar kot o 'ideoloških študijah'. Vendar pa se hitro pokažejo tudi slabosti takšnega pristopa (o čemer več v nadaljevanju), posledično dobi večjo vlogo v kulturnih študijah italijanski 'zapornik'

Antonio Gramsci in zlasti njegov koncept hegemonije, ki (podobno kot Althusser in ideologija) zaznamuje delo KŠ vsaj za nadaljnje desetletje (če denimo kot eno prvih pomembnejših uporab tega koncepta navedemo že omenjeno Policing the Crisis).

Poleg dela Marxa in morda še denimo Lukacsa in Brechta (nekoliko pomembna tudi za KŠ, vendar se jima zaradi omejenosti prostora tu ne posvečamo podrobneje), lahko kot marksističen vpliv na KŠ omenimo predvsem frankfurtsko kritično teorijo družbe z njenimi predstavniki tako prve (denimo Adorno) kot druge (Habermas, Offe) generacije. Zanimive paralele med njo in britanskim kulturalizmom vidi Debeljak: 'S tega zornega kota je torej bržkone možno zagovarjati trditev, da v razvoju kulturnih študij v dvajsetem stoletju Birmingham in Frankfurt predstavljata nekakšni dvojni ostrini vilic, ki se med seboj res nikoli ne dotakneta, vendar pa bi bila uporabnost vilic brez ene ali druge ostrine vsekakor bistveno okrnjena. Sta kakor poti, ki se iz istega vhoda razhajata v notrino bohotnega vrta kulturnih študij.' (Debeljak, v Debeljak et al., 2002:73) Zato si torej to drugo, frankfurtsko ostrino pogledjmo še nekoliko podrobneje.

Debeljak zelo natančno opredeljuje stikanja in razhajanja med (CS)KŠ in frankfurtsko šolo; na kratko jih povzemimo. Glavna stikanja Debeljak vidi v: '1.odmiku od tradicionalne marksistične sheme ekonomska baza/kulturna nadstavba... 2. razumevanju kulture kot obvladovanja človeške kondicije... 3. metodološki interdisciplinarnosti... 4. iskanju odporniških impulzov do struktur vladajoče kulture... 5.pristajanju na razcep elitna/množična kultura... 6.kritiki ideologije kot dejavnika družbene stabilnosti' (povzeto po ibid., 73, 74); razhajanja pa v:'1.relativni raziskovalni svobodi frankfurtske šole, realtivni institucionalni omejenosti birminghamske šole...2. razmerju med splošnimi teoretskimi kategorijami in analizo posebnih empiričnih primerov...3. političnem angažmaju in neposrednem družbenem interesu... 4.široki in ozki definiciji kulture... 5.odporniških potencialih v subkulturah ali v umetniških avantgardah... 6.analitični pozornosti do mehanizmov produkcije vis-a-vis

receptije.' (ibid.:74-76). Ni kaj, zelo izčrpno. Skromno dodajmo le še eno stikanje –obe šoli (polji, inštituta, teoriji) lahko opredeljujemo v razmerju do trenutnih družbenih dogajanj; tako denimo KŠ grize po thatcherjanstvu, rasizmu, zatiranju gejev, frankfurtovci pa najprej (v 30.letih) popadejo fašizem in vidijo v nastopajočem stalinizmu obet prihodnosti (Piccone, v:Arato, Gebhardt, xvii), se vseskozi ubadajo z kritičnimi analizami ameriške družbe, kar jih seveda stane (ne)priljubljenosti v javnosti, ter nenehno tudi kritizirajo molčeč zid hladne vojne. Vendar pa (novo razhajanje! (?)) medtem, ko birminghamske KŠ doživljajo množičen razmah¹¹, je kritična teorija, izrazito vsaj od petdesetih let dalje, močno hermetično zaprta. Kriva si je seveda sama z izrazito odklonilnim odnosom do ciljne javnosti, ki se tako vedno bolj oža. V anekdoti v delu M.Jaya o Adornu lahko celo preberemo, kako so tri članice militantne akcijske skupine med enim Adornovih predavanj 'prihitele na podij, razgalile prsi in ga 'napadle' z rožami in erotičnimi ljubkovanji' (Jay, 1991:55). Študentje so po tem predavanju celo razglasili, da je 'Adorno kot institucija mrtev' (ibid.). Nekoliko boljšo recepcijo lahko beležimo šele od osemdesetih let dalje, zlasti s prihodom druge generacije teoretikov, in njihovim najpomembnejšim predstavnikom, Juergenom Habermasom. Ta deluje vseskozi tudi kot družbeno-kritičen (socialni)filozof, sodeluje denimo v dogodkih leta 1968, pa tudi kasneje se postavlja kot 'intelektualna zavest Nemčije (Outhwaite, 1994:4). V KŠ je Habermas zlasti pomemben s svojim pojmom komunikativnega delovanja, s katerim 'klasično marksistično pojmovanje proletariata kot 'revolucionarnega subjekta' nadomesti s poudarkom na 'diskurzivnem oblikovanju mnenja in volje' v interakciji med civilno družbo in državo ter na možnosti svobodnega javnega nastopanja vseh in vsakogar.' (Škerlep, 1997:159); poleg tega pa zelo odločno posega v številne teoretske debate, za KŠ zlasti pomembna je njegova kritika prerokov postmodernizma, zlasti Lyotarda, kjer se (Habermas) zavzema za dovršitev procesa moderne in poudarek na razumu in racionalnosti kot družbenih vodilih.

¹¹ M.Morris uporablja prikrojen japonsko-izvirajoč pojem 'boom' (Morris, v: Storey, 1996,147)

Končajmo pa še enkrat pri Althusserju in Gramsciju, najvplivnejših teoretskih referencah KŠ. Prvega bomo podrobneje obravnavali že v naslednjem poglavju, saj se umešča prav na mejo, prestop med marksizmom in strukturalizmom in ponuja edinstveno združitev obojih; o Gramsciju pa vendarle spregovorimo še malo več.

Eno ključnih vprašanj, s katerimi se soočajo teoretiki že od Marxa naprej je sama 'nesrečna zavest', pripravljenost proletariata (ali v boljši dikciji KŠ: podrejenih razredov/skupin) na podrejenost sredstvom in akterjem nadvlade. Videli smo denimo, da frankfurtovci, vsaj prve generacije, trdijo, da popularna kultura in njene institucije zavestno težijo k kontroli razmišljanja javnosti, Althusser pa nadalje pokaže, kako dominantne ideologije preusmerjajo mišljenja interpeliranih subjektov stran od resničnih pogojev bivanja. S čimer pa si nova levica petdesetih in šestdesetih let daje vedno bolj opravka, je prav napredovanje kapitalizma navkljub zavedanju vsega zgornjega, torej po nenavadnem širjenju konsenzualne sprejetosti kapitalizma in propadanju alternativnih opcij. Rešitev najdejo v takrat že nekoliko zapostavljenem in predvsem starejšem delu Antonia Gramscija. Ta trdi, da države in druge hegemonске institucije ne morejo počivati zgolj na uporabi sile; 'vzdrževanje družbenega reda ali konsenza dosega z 'strateškim menedžmentom' (Lewis, 2002:98); 'družbene elite konstituirajo svojo prevlado prek univerzaliziranja svojih razrednih interesov' (ibid.). Tako se vzpostavlja družbena hegemonija, ki se vzpostavlja prek vplivov na vrednote, prepričanja in kulturne prakse. Gramsci polaga svoje upanje v formiranje 'organskih intelektualcev' (še en močno prisoten termin v KŠ), ki bodo aktivno posegli v spreminjanje družbe na poti do pravičnejše družbe in socializma.

3.2.3. Strukturalizem, poststrukturalizem, postmodernizem

Naša zgodba se ponovno pričinja pri izvornih 'očetih' vsega početja in bivanja v KŠ, Raymondu Williamsu in Stuartu Hallu. Za razliko od drugih, bolj usmerjenih v golo politično delovanje in (bolj ali manj) empirične analize vsakdanjega življenja, sta se ta dva pričela

poglobljati v študij tekstualnosti in medijev pri oblikovanju kulturnega življenja. Zlasti velik pomen je pri tem dobila analiza jezika, kjer skušata (vsaj Hall) v svoje delo vnesti izsledke lingvističnih šol, dela Ludwiga Wittgensteina (1889-1951), C.S. Peircea (1839-1914), Ferdinanda de Saussura (1859-1913) in Rolanda Barthesa (1915-1980). Pri tem skušata –spet zlasti Hall- 'osvoboditi kulturno in medijsko analizo linearnega redukcionalizma ameriške tradicije raziskav učinkov (effects tradition) na eni strani ter materialističnega determinizma marksizma na drugi' (Lewis, 2002:146). V prvi jemljejo jezik kot transparenten in podan, proces komunikacije pa zgolj kot funkcijo prenosa sporočila; medtem ko drugi, frankfurtovci, vidijo vsepovsod zgolj in samo ideološke učinke sporočanja, morda točneje, posredovanja. Resda ideologija pojasni marsikaj vprašljivega in preučevanega, vendar pa jo je po Hallu potrebno mešati z 'drugimi pomembnimi kategorijami, kot so Gramscijeva hegemonija ter kompleksnejša predelava procesov konstrukcije jezika in pomena' (ibid.). In že smo pri tem, čemur se v literaturi navadno pravi jezikovni obrat (pri nas: Chaney, Barker) ki je neločljiv spremljevalec že obravnavanega 'kulturnega obrata'. Prav mešanje francoske jezikovne teorije z birminghamskimi KŠ, sploh pa še nadaljevanje v osemdesetih z vzponom poststrukturalističnega teoretiziranja, je porodilo izjemno letino na polju (vrtu) kulturnih študij.

Navadno se za očeta strukturalizma šteje švicarski lingvist Ferdinand de Saussure. Pred njim je 'v evropskem mišljenju prevladovalo naziranje, da je jezik povsem nevtralno sredstvo reprezentacije sveta.' (Stankovič, v: Debeljak et al., 2002:29) Ker pa ne moremo zanikati, da so stvari v različnih jezikih reprezentirane drugače in navsezadnje tudi večpomensko, postane očitno, da jezik sveta ne odraža tako zelo neposredno, kot zamišljeno. Sledeč rdeči niti te problematike, de Saussure oblikuje svojo rešitev, bistveno kompleksnejšo teorijo jezika, pri čemer 'konceptualizira jezik kot sistem znakov, katerih pomen leži v relacijah diference' (ibid.). Znaki so torej nekakšne točke prešitja, združitve in ločitve označevalcev (mentalnih

simbolov za znake) in označencev (stvari tam zunaj); razmerje med obojima je povsem arbitrarno, kar je naslednja ključna točka teorije. Znaki dobijo svoj pomen šele v razliki do drugih znakov, ključne so zato razlike med znaki samimi, ne pa znaki sami na sebi (celo v primeru onomatopoetskih znakov, kot npr. 'hov-hov' ali 'kikiriki'). Znaki nadalje tvorijo sisteme ali strukture znakov, celoten pomen pa dobijo šele v kontekstu jezika kot celote. Nadalje de Saussure loči tudi splošna, abstraktna pravila posameznega jezika –langue, in njihovo vsakokratno konkretno uporabo –parole. De Saussure se oredotoča predvsem na prvo, kajti 'po njegovem prepričanju je zgolj na tej ravni prisotna določena strukturna pravilnost, ki omogoča, da jezik preučujemo znanstveno' (ibid.:30), od koder naj bi izviralo tudi samo ime strukturalizem. Znanost, ki preučuje sisteme znakov, skratka langue po Saussurjevo, se imenuje semiologija¹²; ta naj bi se ukvarjala predvsem z aktualnimi (sinhronimi) pogoji jezikovne rabe, ne pa z njegovim zgodovinskim (diahronim) razvojem.

Nadaljnji odmev ta pojmovanja dobijo v delu zgodnjega Rolanda Barthesa, katerega delo pogosto obravnavajo tudi kot 'most med strukturalizmom in poststrukturalizmom' (Lewis, 2002:155). Barthes se trudi razlagati bolj ali manj kompleksne kulturne pojave s pomočjo razlage prek njihove vpetosti v t.i. mitske strukture; le-te pa vidi, za razliko denimo od antropološkega sodobnika Claudea Levi-Straussa kot neposredno politično obarvane, zlasti se trudi raziskati njihovo ideološko ozadje. Pri tem vpelje nov pojem konotacije, ki mu pomeni posledico kopičenja pomenov okrog posameznih znakov, le-ti imajo tako svojo primarno, dobesedno raven, raven denotacije, in pa nanjo naložene ravni konotacij, drugotnih, izvedenih pomenov. Prav ti 'zlepki' pomenov mu predstavljajo ogrodje kulturnih mitov, ki po njegovem kot posledica ideoloških mehanizmov prežemajo vse ravni družbe in kulture; prav ta izvedenost in kopičenje sekundarnih pomenov-konotacij (z drugimi besedami tudi

¹² Paziti je potrebno na pomensko podoben pojem semiotika, ki označuje po Lewisu predvsem oblike kulturne in tekstualne analize, razvite prav v birminghamskem CSKŠ; po drugih naziranjih (glej Stankovič, v Debeljak et al., 2002) pa ta pojem označuje predvsem teorijo Rolanda Barthesa in z njim povezane metode in avtorje

polisemična narava znakov) pa, prenešana na socialno in kulturno raven, pomeni tudi nenehen 'boj za dominacijo', ali kot bi temu rekel Hall, boj za pomenjanje (the struggle to signify). Naloga analitika je torej razkriti (četudi že Freud ugotavlja perverzno naravo takšnega početja) in razkrivati globlje ravni resnice, ki počivajo pod z dominantno ideologijo prežetimi neposrednimi pomeni.

Preden preidemo na obravnavo poststrukturalizma, izpolnimo še dolg. V strukturalizmu smo se odločili uvrstiti še morda najplodnejšega avtorja (vsaj za tradicijo KŠ) med naštetimi, Louisa Althusserja. Podobno kot Barthes tudi on predstavlja most, zlasti pomemben, saj je večina poststrukturalistov njegovih učencev, in poleg tega še neizbrisno zaznamovana z marksizmom (most do katerega Althusser tudi je –že povedano) (Larrain, 1994:90), torej kar dvojno nadaljujejo Althusserjev podvig strukturalističnega branja Marxa. Medtem ko Levi-Strauss in Barthes strukturalizem uspešno uporabita za analizo mitologij, ga Althusser vnese neposredno na analizo ideologije. Ta mu označuje 'sposobnost nekega niza idej, da prevladajo v določeni družbeni formaciji' (Lewis, 2002:94; v enem nadaljnih poglavij bo definirana še natančneje, kot temeljni koncept KŠ); nanaša se tudi na način, na katerega so strukturirane reprezentacije vsakdanjega življenja na ravni diskurzov in tekstov. Ideologije predstavljajo 'zaprte strukture', s čimer je mišljena nemožnost distanciranja od njih, razen –po Althusserju– z znanstvenim marksističnim diskurzom (čigar meje lepo začrta Gaston Bachelard). Interpretacija ima svoje meje v reprezentaciji, tako da se ustrezno prenese tudi tema vprašanj, naloga (seveda markističnih) analitikov pa je razkrivati manko reprezentacij, njihove votline in vdolbine, vključevanja in izključevanja, in prek tega na edini možen način (!) razkriti ideologijo konstrukcije teksta/ov.

Althusserjev pristop pa je poln problemov; nenazadnje prav v soočenju z njimi tudi zraste gibanje in teorija poststrukturalizma. Poučno jih obravnava Barker: 1. prevelika funkcionalističnost pogleda na delovanje ideoloških aparatov države (še en Althusserjev

neologizem); 2. nejasna formulacija mesta ideologije v socialni formaciji; in 3. problem resnice in spoznanja (kot nam je v opombi zgoraj že pomagal nakazati Bachelard) (povzeto po: Barker, 2000:58). Ena možnih poti rešitve pelje prek pojma hegemonije Antonia Gramscija (tudi že nakazano), drugo pa bomo obravnavali prav tule.

Z imenom post so vedno težave (Ulrich Beck denimo temu posveča celo svojo monumentalno monografijo Družba tveganja). Govorimo o postindustrijski dobi, postindustrializmu, postmodernizmu, poststrukturalizmu, postmaterializmu in še. Ali s tem mislimo novo dobo ali le nadaljevanje stare? Ali sploh grešimo in moramo celo nujno stopati po utrjenih okopih tradicije? Ali lahko spremembe ustrezno reflektiramo in opišemo že sedaj ali moramo čakati na novo dobo; ki pa seveda ne bo več post-, saj bi sicer zapadla istemu simptomu. Morda je prav zagata z post- ena tistih dveh, treh zagonetnih besed v besedišču, morda celo vsakega, ne le angleškega (Williams –ena od teh kultura) in slovenskega jezika. Vendar pa bomo tvegali vsaj kolikor toliko zgoščen in jasen prikaz nekaterih značilnosti dveh smeri, ki nosita prav ukleto ime, poststrukturalizma in postmodernizma.

Prepir o ključnih osebnostih poststrukturalizma je še vedno zelo živ, med imeni figurirajo prav vsi tu predstavljeni teoretiki; Stankovič tako vidi kot ključnega Jacquesa Derridaja (Stankovič, v Debeljak et al., 2002:50), Larrain spet Foucaulta (Larrain, 1994:91), Foucaultu samemu se nekje zapiše, 'da bo morebiti nekega dne to stoletje znano kot Deleuzovo stoletje' (citirano po Lash, 1993:68), spet drugi, zlasti Slovenci prisegamo na Lacana. Političen naboj vseh teh lahko primerjamo z Debeljakovima ostrinama vilic, kjer na prvi (ostrini) stanuje frankfurtska šola v Grand hotelu Brezno, na drugi birminghamski CSKŠ demonstrira pred Downing Street 10 (povzeto po Debeljak, v: Debeljak et al., 2002:75), mi pa vidimo vilice kot trizob, saj poststrukturalisti leta 1968 v Parizu navdušeno zatrjujejo, da 'strukture ne hodijo po cesti'. Prav v tem pa je tudi njihov prelom, opredeljujoča značilnost njihovih teoretiziranj je odsotnost fiksnih, določenih označevalcev, v interpretaciji KŠ torej identitet, subjektivnih

opredeljujočih trdnosti. Mi se do ključne osebnosti ne bomo opredelili, zlasti ker naše vilice vidimo nekje drugje, vsaj prostorsko, če že ne tudi časovno, skušali pa bomo mirno in trezno brati enega ob drugem in tako opredeliti njihov prispevek k –zdaj trojni- bohotnosti vrta kulturnih študij (Debeljak).

Vsi, razen morda Lacana, izpostavijo novosti že v poimenovanju metode. Pri Derridaju je to dekonstrukcija. Metoda na daleč spominja na Barthesove metode, pri tem ko (Derrida) skušati razkrivati ozadje tekstov in konstrukcijo tekstualnih pozicij v pomenskih skupkih; na tak način vse filozofske tekste vidi kot nenehno nanašanje enega avtorja na drugega, skratka nikoli dokončan niz referenc. Tu pa je že prisoten tudi odmik od Barthesovih političnih ambicij, dekonstrukcija, ki je precej bolj politično impotentna, je namenjena predvsem 'razkrivanju principov in procesov, ki tvorijo jezik in zgodovino' (Lewis, 2002:166), zlasti v zahodni filozofiji. Derrida vidi vso evropsko misel in jezik strukturiran prek sistema opozicij (dobro/slabo, črno/belo), podobno kot Deleuze in Foucault skuša prav de-(kon)struirati ta sistem opozicij, prek decentriranja tega sistema in prikaza njegove nenehne igre smislov.

In če se je, zlasti po institucionalizaciji v ZDA, dekonstrukcija naslajala na svoji politični izoliranosti, konservativizmu in hermetični zaprtosti, pa je Michel Foucault bistveno bolj politično usmerjen. Prav njegove analize t.i. mikrofizike (razpršenosti) moči, so našle izjemno plodno mesto v že izvorno politično usmerjenih KŠ, zlasti v feminizmu (podobno kot Lacan). Morda eno najpomembnejših misli povzema Lewis: 'Osvoboditev... ni revolucionarno marksistično podjetje, še manj stvar strukturalističnih preusmeritev na jezik. Prej kot to... je osvoboditev proces identifikacije, razkrivanja impotenc v razmerju med jezikom (diskurzom) in močjo' (ibid.:171). To pa pomeni, da skuša Foucault predvsem in najprej osvoboditi posameznika spod totalizirajočih diskurzov moči in subjekta. Prav slednji figurira pri njem kot osrednji koncept, ki ga kot takšnega označi tudi pred smrtjo: 'Moja namera je bila ustvariti zgodovino različnih načinov, kako v naši kulturi človeška bitja postanejo subjekti.' (povzeto

po Dolar: v Foucault, 1991:vii). Foucault zato vzpostavlja nekakšno lacanovsko formulo vednost-oblast-subjekt (morda celo hierarhično), kjer pa ga zanimajo predvsem metode osvobajanja izpod tiranije kateregakoli od te trojice; skratka predvsem genealogija in arheologija (imeni metod pri njem) molka, represij in zatiranje diskurza, metod redčenja in kanaliziranja le-tega.

Še bolj eksplicitno politična sta Gilles Deleuze in Felix Guattari; njuna namera je ustvariti 'obliko političnega kriticizma, osvobojenega umetnih postav intelektualne hegemonije in marksističnega strukturalizma' (Lewis, 2002:180), ki sta fiksirala ljudi v okostenele družbene vzorce in razmerja moči. V razmerju do v luči njunih izsledkov kritizirane metode psihoanalize, izpostavita svojo metodo kot shizoanalizo, kjer pa shizofrenija sploh ni bolezen, pač pa predor, prinašajoč nove možnosti in vpoglede v problematiko subjekta. Njuni pogledi, čeprav so, podobno kot Althusserja, privedli v samomor tudi Deleuza, so precej optimistični, kar je utemeljeno predvsem v disoluciji vseh avtoritarnih diskurzov (vseskozi rdeča nit poststrukturalistične misli), zlasti strukturalizma marksistične provenience in buržoazne psihoanalize.

V Sloveniji dobro znano je predvsem delo Jacquesa Lacana, predvsem v nekakšni različici 'teoretske psihoanalize', zbrane predvsem okrog revije *Analecta* in njenega nezgrešljivega rasputinskega guruja, Slavoj Žižka. V kulturnih študijah je ta teorija pomembna zgodovinsko za feministično gibanje, je pa tudi vedno bolj prisotna v aktualnih diskusijah o identiteti in subjektiviteti.

Lacanova teorija je pravzaprav poststrukturalistično branje Freuda, kjer je 'nezavedno strukturirano kot govorica'. Njegovo videnje človeškega razvoja je strukturirano prek treh faz, v prvi, imaginarni, je ključen objekt zrcalo, kjer posameznik prvič prepozna svoje bitje kot enovito, celotno, in se poslej nanj kot takšnega tudi nanaša; v drugi, simbolni fazi, otrok vstopi v jezik, prek igre 'fort-da' (imam-nimam, v svobodnem prevodu); tretjo, realno fazo, pa

najmočneje zaznamuje ojdipski konflikt (kompleks), s katerim vznikne struktura želje, kot tiste vedno-umanjkajoče gonilne sile človeškega bivanja. Lacan poudarja, da človeške pozicije nikoli niso stabilne, prav zaradi nestabilne, konstruirane narave vseh treh faz. Problem za (teoretskega) analitika pa je potem razkrinkavanje nestabilnih položajev identitet, ki tako razpadejo v čisto določenost z jezikom in pozicijami, ki jih subjekti v njem zavzamejo.

Postmodernizem pomeni še en korak v isti smeri. Če smo najprej vstopili v svet jezika in strukture, ga nato razbili v nestabilne lastnosti tvorjenja pomena, zdaj še prav ta pomen postane nerealen, neobstoječ, simuliran. Vse okrog nas so le še jezikovne igre (pojem, ki ga Lyotard prevzame od Wittgensteina), poljubne, nezapopadljive, prosto igranje ene difference nasproti drugi. Metanarativi so dokončno razpadli, družbena realnost je presežena, vse okrog nas je le še simulaker, utopija. Vremenska napoved: (malce populistično)'padalo bo, še bolj bo padalo...' -vstopili smo v hiperrealno.

Iz rizoma avtorjev bomo obravnavali le dva, saj nas prostor že krepko preganja, dva morda obrobna, verjetneje pomembna, za našo jezikovno igro celo morda ključna avtorja. S prvim postmoderna dobi svoje ime, z drugim morda že tudi zatone. Že obravnavani Jean-Francois Lyotard je s svojim delom *Le Condition Postmoderne* (1979) pravzaprav porodek kulminacije večletnih razprav, segajočih od postmodernističnih umetnostnih polemik iz literature in arhitekture pa do razprav o postmaterializmu in postindustrijski dobi v delih Bella in Ingleharta. Njegova diagnoza družbene realnosti je jasna: družba je v prehodu in v krizi. Zlasti kritično se Lyotard nanaša na znanost; modernistična znanost je konstruirana prek forme samolegitimizirajočega metanarativa, ki sam sebe vzvratno potrjuje, prek vzpostavitve svojih samoutemeljujočih in samoreflektirajočih standardov pridobivanja vednosti, tako da smo spet vpeti v 'okrogel kvadrat'; z drugimi besedami, moderna in modernistična znanost ni nič drugega kot religija, njen bog pa je že zdavnaj preminil. Pot ven iz teh preživetih metanarativov, ki jih Lyotard naenkrat vidi vsepovsod, pa vodi prek vzpostavitve jezikovnih

iger, metanarativi, velike zgodbe, se pretvorijo v preprosto igračkanje, male zgodbe.

Mnogi teoretiki sicer vidijo Lyotarda kot nič manj vpetega v modernizem kot avtorji ki jih kritizira. Zelo je skeptičen do uporabe računalnikov, prav tako do Feyerabendovega gesla 'anything goes', še bolj kritizira postmoderno arhitekturo, ki 'zgreši v preseganju možnosti arhitekturnih avantgard' (Lewis, 2002:230). Še močneje od njega v novo polje zakoraka rojak Jean Baudrillard. Po svojem slogu bi ga še najlažje primerjali prav z izvornim mislecem celotne poststrukturalistične in postmodernistične misli, Friedrichom Nietzschejem; kot on se tudi Baudrillard obnaša kot poet postmodernosti, njegova teorija je močno nekonsistentna, pri pisanju 'posnema samo obnašanje fenomenov, ki jih obravnava' (ibid.:234). Baudrillard podobno kot sodobniki in predhodniki izhaja iz marksizma, za katerega pa trdi, da je končno, podobno kot psihoanaliza, presežen (in se pri tem razlikuje denimo od diagnoze Deleuza in Guattarija, ki se za tak namen šele trudita). Na delu ni več ekonomija uporabne vrednosti (kapitalizem), pač pa ekonomija znaka, simbolne izmenjave. Realnega ni več, vse je le še simulaker, neskončna eksplozija radikalnosti: 'Konec dela. Konec produkcije. Konec politične ekonomije. Konec dialektike označevalec/označeno... Konec ... dialektike menjalna vrednost/ uporabna vrednost. Konec linearnosti diskurza. Konec linearnosti trgovanja. Konec klasične dobe znaka.' Ni kaj, tudi prav gotovo konec perspektive in upanja. Prav res so kulturne študije, kot se nekje zapiše Meaghan Morris, Baudrillard bran od konca naprej. Vendar pa je te analize potrebno vzeti nič manj resno, nekateri namreč vidijo Baudrillarda celo kot na poseben način preseženega, njegova misel namreč naj ne bi bila aktualna prav zato, ker je vse, kar je napovedoval, tudi že postalo realnost.

3.2.4. Kulturalizem

Kulturalizem pričanja tam, kjer sta ostala zakonca Leavis in delo revije *Scrutiny* (glasilo leavisovstva). Do tedaj prevladujočo definicijo kulture kot 'tistega najboljšega in

najvrednejšega' zamenjajo zelo preprosto z prevzeto antropološko definicijo 'kultura kot način življenja'. Kasneje dodajo še 'kultura kot sistemi pomenjanja, kultura kot družbeni pomeni'. Poudarek se prenese na delavsko kulturo, manj sicer zaenkrat še na množično, 'kulturno industrijo'. Pretežni del razmišljanj je grupiran okrog birminghamskega CSKŠ, katerega prvi direktor je prav Hoggart –kot eden najvplivnejših kulturalistov. Poleg 'očetov kulturalizma' Hoggarta, Williamsa in Thompsona bomo tu obravnavali še delo S.Halla, ki bi ga sicer le težka uvrstili v klasični kulturalizem (kot začetnika strukturalistične interpretacije v KŠ), vendar pa izhaja neposredno iz te šole in se nanjo tudi vedno znova nanaša. Nenazadnje je prav ta šola tu tudi edina, kamor spadajo imena, ki tudi sama sebe označujejo kot predstavniki KŠ; le težka bi v to družčino uvrstili denimo Derridaja, Foucaulta ali Gramscija.

Richard Hoggart je začetnik izstopa iz leavisovske paradigme. Njegov pomen vidi Stankovič kot dvojen: najprej kot pisec temeljnega dela Uporabe pismenosti, ki velja kot prvo delo nove generacije KŠ, ter drugič prav on je (kot že povedano) ustanovil birminghamski CSKŠ, ki se je takoj zelo nelagodno uvrstil med ostale institucionalne podaljške birminghamske univerze, pričel z generiranjem nenehnih konfliktov - 'Teoretsko delo v CSKŠ bi lahko bolj natančno označili kot teoretski šum. Spremljala ga je velika mera slabih občutkov, preprirov, nervoze, zamer in jeznega molka.' (Hall, v Grossberg et al., 1992:278). Podobno kot Williams in Thompson tudi Hoggart izhaja iz delavske družine, kar pomembno oblikuje njegov pogled, ki je vedno na strani delavskega razreda; po drugi svetovni vojni dobi mesto tutorja pri izobraževanju odraslih na univerzi v Hullu, kjer predava literaturo. Prav pri poučevanju odraslih tudi spozna Williamsa, in prav delo na univerzi v Hullu močno vpliva na njegovo delo, saj se pri analizi artefaktov popularne kulture močno nanaša na analize literature in klasične književnosti.

Hoggart sicer s simpatijo gleda na tradicionalno delavsko kulturo, vendar pa se kritično

sooča z nevarnostjo prevlade sodobne, amerikanizirane popularne kulture, kjer z žalostjo opazuje, kako slednja vdira in uničuje delavske skupnosti in njihove navade. Vse to vsaj na daleč spominja tudi na romantike in Leavisa, vendar pa so tu prisotne pomembne novosti, v svojem delu namreč Hoggart pokaže na 'temeljno povezanost različnih aspektov javne kulture ... s strukturami posameznikovega vsakdanjega, zasebnega življenja.' (Stankovič, v Debeljak et al., 2002:18, 19) Kultura torej ni nekaj izven, nad vsakdanjim življenjem, pač pa se neposredno veže na vsakdanje prakse določene skupnosti ljudi. Takšna kultura je torej, malce drzno, celo podobna tisti iz obravnave strukturalizma in jezika, namreč ne moremo ločiti 'slabih' in 'dobrih' elementov neke kulture, saj je vsaka zase nedeljiva celota, razumljiva le iz sebe same. Sem pa Hoggart vendarle ne uvrsti popularne kulture, ki po njegovem nastaja v velikih institucijah in podjetjih profitabilne narave, ki jih zanima le manipuliranje s ciljnim množicami potrošnikov. Kljub temu je pomemben preskok k antropološki definiciji kulture in s tem k nastavkom modernejšega pojmovanja kulturnih in družbenih razmerij.

Tudi Williamsova biografija spominja na Thompsonovo; podobno kot on prihaja iz delavske družine, in podobno kot on je tudi Williams nekaj časa preživel pri izobraževanju odraslih. Vendar pa Williams še močnejše kot Hoggart (in nenazadnje Thompson) velja za enega začetnikov KŠ. Pravzaprav sta za to predvsem dva razloga: najprej je uveljavil kar nekaj pomembnih teoretskih novitet in rešitev, ter jih tudi konstantno preverjal v argumentacijah in soočenjih z drugimi naziranjmi, po drugi strani pa je tudi uveljavil zgled družbeno kritičnega in angažiranega intelektualca, 'ki ne more opazovati sveta okoli sebe iz nezainteresiranega slonokoščene stolpa, temveč s svojimi znanji in prepričanji nenehno posega vanj' (ibid.:19).

Četudi se že Hoggart pri nekaterih tematikah delno že spogleduje z marksizmom, pa lahko močnejše vlive le-tega opazimo šele pri Williamsu¹³. Williams se v svojih poznih letih celo

¹³ Pravzaprav pa moramo omeniti kot začetnika prenovitve leavisizma že 'pravega' marksista Georga Lukacsja (Lewis, 2002:130)

neposredno naveže na marksizem v naslovu dela 'Marksizem in literatura'. Tudi pri analizi družbe izhaja sicer v osnovi iz sheme baza/nadstavba (glej Williams, 1998), ki jo skuša podobno kot drugi teoretiki v KŠ tudi že preseči, iz marksizma pa izhaja tudi, ko pri preučevanju literature vidi tekst kot kontingenco družbenih razmerij, vključujoč razmerja moči. Kljub tem očitnim marksističnim navezavam, pa Williamsa vseeno kritizirajo zaradi vztrajanja pri mnogih značilnostih leavisovske paradigme z njeno nostalgijo po preteklosti in provincialnem romanticizmu.

Zadnji med 'sveto trojico' očetov kulturalizma je zgodovinar E.P.Thompson. Le-ta je manj prisoten pri samih začetkih gibanja KŠ, tudi teoretsko se precejkrat močno razhaja z njimi, vendar pa ga z obema prvima družita delavske korenine, posledično izhajanje iz vloge delavskega razreda, nekateri marksistični nastavki, in izhajanje iz leavisizma, ki pa ga prav Thompson morda najmočneje tudi preseže. Pri svoji obravnavi delavskega razreda skozi zgodovino (v slogu francoske šole 'Annales'), skuša analizo spustiti na raven vsakdanjega življenja in kulturnih praks delavcev samih. Četudi je že zelo zgodaj izstopil iz britanske komunistične stranke¹⁴, pa skuša svojo analizo zakoličiti v strogi marksistični maniri analize razredov (Lewis, 2002:131); prične pri analizi razredov in razrednega boja, pri tem pa vztraja, da kultura nikoli ne oblikuje le enega načina življenja, pač pa nenehne konflikte med nasprotujočimi si, a povezanimi načini bivanja. Pri tem zavrne leavisovsko ločevanje visoka/nizka umetnost, saj po njegovem vsako dejanje prispeva k formaciji in legitimaciji kulture (ibid., 132).

Najpomembnejše ime celotne tradicije in polja KŠ je brez dvoma Jamajčan Stuart Hall. Za razliko od temeljnih očetov ne prihaja iz delavske družine, navkljub temu pa jim je podoben tudi tu, kot njih tudi njega namreč bistveno zaznamuje prav njegovo poreklo, o katerem tudi pripoveduje v številnih odlomkih (denimo Hall, v Curran et al.:1996). Njegova analiza razredov, ras in etničnosti se navezuje prav na položaj Hallove družine in Halla samega med

¹⁴ Za razliko denimo od Williamsa, ki je bil njen dolgoletni član in eden ključnih mož za nastanek t.i.nove levice

črnci (Hall vztraja pri črnstvu, čeprav ugotavlja, da je pravzaprav 'rjav', črnstvo namreč vidi kot –v nasprotju z rjavo barvo- mentalno in ne zgolj fizično kategorijo) na Jamajki ter kasneje na študiju in med delom v Veliki Britaniji (Rojek, 2003:49-59). Hall sicer v začetku izhaja iz leavisizma, vendar pa ga zavrne zaradi njegove elitističnosti (ibid.:58). Hall med študijem že pričinja svoj trajen dialog z marksizmom, saj postane med drugim tudi član komunistične stranke in 'kluba dela' (Labour Club); v tem času se označuje kot 'antistalinist' in 'neodvisen levičar'. Ključnega pomena zanj pa igra 'dvojna konjunktura' (Debeljak tu vidi celo trojen vpliv, o čemer glej zgoraj)- sočasni krizi v Budimpešti in na Suez. Oboje skupaj predstavlja odločilen poriv pri ustanavljanju nove levice, katere eden ustanovnih in tudi vodilnih mož je prav Hall. Leta 1960 Hall postane tudi urednik *New Left Review*, ki služi kot zbirno mesto vseh novolevičarsko usmerjenih debat in sporov. Leta 1962 zapusti to mesto in odide na univerzo Chelsea v Londonu, dve leti kasneje pa končno nastopi delo kot raziskovalec na novoustanovljenem birminghamskem Centru za sodobne kulturne študije (naš CSKŠ) pri Richardu Hoggartu.

Delo Stuarta Halla lahko sicer delimo v več etap, ogledali pa si bomo značilnosti nekaterih premikov. Njegovo teoretsko provenienco lahko v grobem opredelimo kot zmes študij ideologije Louisa Althusserja z gramscijanskim marksizmom. V začetkih je podobno kot sodobniki bolj privržen prvemu, ki pa ga zaradi številnih težav, zlasti v potrebi po teoretski perspektivi, ki bi lahko razložila tako socialne razlike, popularne medije, odpor in moč, obrne k Antoniu Gramsciju in njegovima pojmom hegemonije in organskega intelektualca. Prav nanašanje na Gramscija mu za razliko od drugih kulturnih analiz, izhajajočih iz francoskega poststrukturalizma in ameriškega postmodernizma dovoli dostop do širokih političnih področij feminizma, rasnih in postkolonialističnih študij (povzeto po: Lewis, 2002:135), do inkorporacije katerih v delo CSKŠ pa vodi trda pot dolgih bojev in prerekanj; vendarle pa navsezadnje vidi Hall to pot kot izjemno plodno in koristno.

Hall v enem svojih bolj znanih člankov 'Culturalism and Structuralism: Two Paradigms' loči delo KŠ na vpetost v paradigmi bodisi kulturalizma bodisi strukturalizma; začetnik uporabe slednjega je prav on v (še enem) znamenitem članku 'Encoding/Decoding' (zakodiranje/odkodiranje), kjer ostro zavrne dosedanje komunikološko videnje procesa sporočanja le prek dihotomije pošiljatelj/sprejemnik. Po Hallu je vsak tekst vpet v kulturni kontekst, katerega določajo razmerja moči in hegemonije. Občinstva niso zgolj pasivni prejemniki sporočil (kot v komunikološkem modelu), pač pa lahko njihov odziv do prejetega sporočila opredelimo po Hallu četvero (po nekaterih interpretacijah trojno): imamo dominantni kod, profesionalni kod, pogajalski kod, in navsezadnje še opozicijski kod. Hall tu neposredno izhaja iz Barthesove polisemičnosti znaka, ki lahko nosi različne pomeni. Prav zaradi te odprtosti pomenjanja, smo vedno vpeti v nekakšen 'boj za pomenjanje' (struggle to signify), kjer je pomen sporočil vedno podložen različnim taktikam odpora različnih nasprotujočih si skupin v družbi. Prav to tudi nudi velik operacijski prostor teorijam socialne spremembe in reforme, nekatere pa to privede celo do ekscesnega 'kulturnega populizma' (zlasti John Fiske), kjer je potrošnja naenkrat povsem osamosvojena od produkcije, pomeni pa so povsem neodvisni od ekonomskih razmerij kulturne industrije. Naloga analitika po Hallu, ki stanje vidi manj optimistično, pa je razkrivanje načinov, na katere so preferirani dominantni modeli sprejemanja sporočil konstruirani in manipulirani.

3.2.5 Pierre Bourdieu

Na koncu si pogledimo na kratko še misel sodobnejšega avtorja (lani žal preminulega), ki ga nekateri vidijo kot možnega razrešitelja nekaterih dilem (subjekt/objekt, delovanje/struktura), ki se postavljajo tako v filozofiji in sociologiji, kot tudi na polju KŠ. Lash ga označi celo kot najvplivnejšega sociologa kulture trenutno, kot označevalno ime 'kulturoloških raziskav' v sociologiji. (Lash, 1993:236) Širši javnosti je najbrž najbolj znan po raziskavah o alžirskih

(kabilskih) plemenskih družbah, študijah o vzgoji in izobraževanju, sociologiji umetnosti ter po monografiji *Distinction*, kjer obravnava družbeno stratifikacijo s potrošniške strani (ibid.); najpomembnejša teoretska razmisleka pa se dotikata pojmov habitusa in (kulturnega, simbolnega) kapitala.

Bourdieu razvije model funkcioniranja družbe kot stratificiranega prostora kot 'univerzum življenjskih stilov'; sociologija je zanj najprej in predvsem 'družbena topologija' (Škerlep, 1997:236). Temeljna značilnost njegove teorije je, da je utemeljena na načelu 'ekonomije družbenih praks'; vse vrste družbenih praks, ekonomija, politika, ideologija, pravo, religija, so analizirana po ekonomskih načelih. Pri tem Bourdieu vpelje pojem kapitala, ki mu označuje 'vse tiste dobrine ali lastnosti posameznih akterjev, skupin ali razredov, ki so družbeno redke in zaželene in si jih zato družbeni akterji poskušajo prisvojiti.' (ibid.:237) Vpelje več vrst kapitala, tako govori o ekonomskem (materialna lastnina), socialnem (socialno poreklo), kulturnem (kulturna vrednost) ter simbolnem kapitalu (zajema vse tu definirane vrste razen ekonomskega). Najpomembnejši je morda prav slednji, katerega učinek je predvsem prestiž, ki podeljuje distinkcijo v primerjavi z tistimi, ki so ga akumulirali manj.

Posamezniki delujejo v družbenem toposu, prostoru, sestavljenim iz različnih funkcionalno in socialno izdiferenciranih 'družbenih polj'; nekatere druge Bourdieu polja opredeli tudi kot trge, kjer se kapital tako akumulira kot porablja; polja/trgi imajo svoje lastne regulacijske mehanizme, kar pomeni, da funkcionirajo le po povsem svojih, lastnih principih (kodih, logiki) delovanja. Značilnost teh polj je dvojna, najprej, so avtonomna, in drugič njihova logika je artificialna in arbitrarna družbena konstrukcija. (povzeto po ibid.:237, 238).

Bourdieu predvsem skuša preseči nasprotje med subjektivizmom in objektivizmom v socialni misli, saj ugotavlja, da se subjektivistične teorije usmerjajo na akterje v interakcijah, ne kažejo pa vpetosti v širše družbeno strukturo, njim nasprotne objektivistične pa spregledujejo akterje v njihovem samorefleksivnem izkustvu in delovanju, ki ima za

posledico tudi generiranje in reprodukcijo struktur. Kot vezni člen med družbenim prostorom v svoji stratificiranosti ter posameznikom predstavi Bourdieu svoj pojem habitusa, ki ga definira kot 'posameznikov sistem internaliziranih dispozicij, ki ga oblikujejo družbeni pogoji, v katerih se posameznik nahaja' (ibid.:240). Habitus je po njem strukturirajoča in strukturirana struktura, kar je pravzaprav rešitev problemov subjektivizma in objektivizma kot tudi sorodnega akterja in strukture; habitus nastopa kot generativno načelo sistema shem, ki deluje kot regulativno načelo posameznikovega praktičnega delovanja, in tako tvori most med posameznikom in družbo. Bourdieu razvije celo formulo družbene prakse akterjev: (habitus) (kapital) + polje = praksa; habitus nekega posameznika ali skupine, pomnožen s količino in sestavo njegovega kapitala, v okviru določenega polja rezultira v specifični praksi, določenem tipičnem načinu delovanja. Pomembna sta pri tem še pojma praktični čut in okus, iz katerih Bourdieu tudi izhaja pri svoji analizi učinkov in vzrokov stratifikacije francoske družbe (zlasti v *Distinction*).

Vrednost Bourdieujevega dela je težko oceniti, vendar pa velja, da je trenutno eden najbolj vročih avtorjev na KŠ tržišču. Tudi gramscijevska hegemonija in organski intelektualci so se namreč izčrpali, obenem pa je tu vedno navzoča pretnja ameriških institucionaliziranih kulturnih študij v svoji apolitičnosti in slavilni postmodernosti. Bourdieu je dovolj političen, obenem pa vendarle tudi teoretsko dovolj strog, da lahko zadovolji marsikateri okus (pri čemer naj bi tokrat stratifikacija igrala manjšo vlogo), hkrati pa nudi številne pomembne predloge rešitev za probleme (post)moderne teorije.

4. GLAVNE TEME

Teme, okrog katerih kristalizira teoretski fokus kulturnih študij, se z razvojem polja KŠ močno spreminjajo. Če so v začetku usmerjene predvsem v študije delavskega razreda in se nato kot logičen nasledek tega preusmerijo na študij mladinskih, večidel delavskih subkultur, se koncem sedemdesetih zlasti pod vplivom že omenjanega

Hallovega članka 'Encoding-Decoding' in z njim povezanih razmišljanj (David Morley, Ien Ang), preusmerijo v študije medijev in njihovih občinstev. Proti koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih pa se pod vplivom feminizma poudarek prenese na študije subjektivitete in identitete, ter s tem povezane študije spolov in rasne ter etnične študije. Premik, ki ga lahko opredelimo tudi na teoretski ravni kot preskok od bolj klasičnega marksizma k strukturalizmu in kasneje poststrukturalizmu, psihoanalizi in feminizmu.

Ena najtipičnejših tem KŠ, vezana zlasti na delo birminghamskega centra v začetku sedemdesetih in znano študijo *Resistance through Rituals*, je gotovo študij mladinskih subkultur. Pri tem lahko po Tomcu ločimo med subkulturami samimi, ki so 'tista gibanja mladih, ki oblikujejo predvsem svoje lastne oblike ustvarjanja in življenjskega stila' (Tomc, 1989:8), subpolitikami, ki 'razvijajo lastne oblike političnega prepričanja in delovanja' (ibid.), ter mladinskimi kontrakulturami, ki skušajo oba vidika združiti v enotno držo. Pri preučevanju prvih, ki nas na tem mestu zlasti zanima, sta pomembne mejnike postavljali zlasti čikaška šola v začetku prejšnjega stoletja (avtorji, kot so Park, Thomas in Znaniecki), ki je razlage vezala predvsem na empirične raziskave, ter nam zdaj že dobro znani birminghamski CSKŠ, ki je subkulture razumel predvsem v njihovih simbolnih razsežnostih. Pri tem je poudarjal zlasti tri koncepte (Barker): homologijo, po kateri so simbolni objekti subkulture pravzaprav zgolj izrazi globljih vidikov in strukturnih pozicij mladinskih skupin; nato brikolaž (bricolage), kjer so prej nepovezani simboli združevani v novoproducirane artefakte; ter končno stil kot skupek simbolov, ki konstituirajo koherenten in smiseln izraz vrednot dane subkulture. V novejših raziskavah se prevprašuje aktualnost in aplikabilnost koncepta subkulture na trenutna dogajanja, zlasti vprašljivost njegovih 'delavskih korenin', in posledičnega zapostavljanja zlasti žensk, deloma pa tudi etničnih/rasnih skupin, ter problematiko inkorporiranja subkultur v dominantno kulturo, ki je vedno bolj dostopna vsakršnim alternativnim oblikam izražanja (pravzaprav jih celo nekako pogoltno potrebuje za

svoj obstoj), s tem pa izgubi svojo vrednost koncept, ki sestavlja samo jedro pojmovanja subkultur (vsaj v birminghamski različici), namreč koncept odpora (primer: novi individualizem v sodobnih rave kulturah)

O Hallovem znamenitem članku 'Encoding-Decoding' smo spregovorili že prej, pa tudi na začetku tega poglavja, tu omenimo le različne modele procesa posredovanja sporočil prek medijev. Lewis navaja zlasti štiri različne in deloma nasprotujoče si modele: model pasivnega občinstva, prisoten denimo v frankfurtski kritični teoriji družbe (predvsem v prvi generaciji), ki prejemnika sporočila reducira na pasiven objekt procesa sporočanja; dalje model 'koristi in nagrad' (uses and gratifications model), kjer se prenos že pomakne od sporočila samega na proces razumevanja tega sporočila, uporabljen pa je pretežno v navezavi na fenomenološke in etnografske metode preučevanja (James Lull), njegova pomanjkljivost z vidika KŠ pa je v neupoštevanju hierarhičnih in razrednih razmerij med občinstvom in v odnosu institucije/prejemniki sporočil. Nekoliko podobnim težavam zapade tudi tretji, za KŠ bolj relevanten model, namreč model t.i. 'Screen teorije' (vezane na delovanje angleške revije Screen), ki se osredotoča na tekstualne metode (semiotika, dekonstrukcija), pri tem pa v dobri strukturalistični maniri povsem izloči posameznika, ki je s tem ponovno pasiviziran in izločen. Zadnji model, večidel uporabljan v KŠ, je Hallov model 'Encoding-Decoding', ki strukturalistični moment in lacanovsko-althusserjanske poudarke modela screenovcev dopolnjuje z elaboracijami Gramscija, zlasti s pojmom hegemonije. Med pomembnejšimi avtorji izpostavimo predvsem študije Davida Morleya, zlasti študijo občinstva serije Nationwide, nato raziskavo o gledalcih serije Dallas avtorice Ien Ang in njenim vplivom na feministično teorijo, ter še nekoliko sporno (kulturni populizem) teorijo Johna Fiskea, ki radikalizira ideje Michela de Certeauja (zlasti delo *The Practice of Everyday Life*) o občinstvu kot aktivnem prejemniku sporočila, in zapade v ekscesno multivalentno razlago sprejemanja in zlasti interpretacije medijskih kodov in sporočil.

Teme, povezane s subjektiviteto in identiteto, so v devetdesetih preplavile polje KŠ. Ideja o nestabilnem pomenu (unfixed meaning), plavajočih označencih, neesencializmu pri konstrukciji identitet, se napajajo predvsem na delih poststrukturalistov (Foucault, Derrida) in psihoanalize (zlasti Lacanovo poststrukturalistično branje Freuda, ter avtorji zbrani okrog revije *Tel Quel* –Kristeva, Todorov). Z ozirom na to ločimo v KŠ pet glavnih premikov, ki so prispevali k decentriranju subjekta (Hall, po Barker): marksizem s svojim poudarjanjem gibanja zakona zgodovine, psihoanaliza s konceptom nezavednega, feminizem z prevprašanjem razlik javno/privatno in zunaj/znotraj, obrat k jeziku (linguistic turn –Barker) s poudarjanjem vkoreninjenosti vseh delovanj v procesu pomenjanja (signification), ter naposled še Foucaultov projekt genealogije modernega subjekta, prisoten zlasti v poznem poststrukturalističnem Foucaultovem obdobju. Problematika subjektivnosti se zaostri pri za KŠ ključnem vprašanju delovanja (agency), zlasti pri problematiki možnosti svobodnega delovanja, prisotni zlasti pri polemiki med kulturalisti in strukturalisti (ločitev po Hallu). Barker pri tem modro loči med individualnimi dejanji posameznikov ter socialno pogojenim pojmom delovanja. Po njem je pojmovanje posameznikov kot povsem svobodnih in nepogojenih akterjev nevzdržno, najprej zaradi nezamisljivosti posameznikovega dejanja (stvarjenja) iz nič (teološko pojmovanje, izvirajoče pri Avguštinu), ter drugič, zaradi obširnih evidenc izpod peres številnih avtorjev o socialnih, naddeterminiranih pogojev, ki nujno določajo načine, na katere se posamezniki lotevajo svojih dejanj. (povzeto po Barker, 2000:182). Vsa delovanja so tako po Barkerju vpeta v kulturo in njene diskurzivne procese, posameznikova identiteta pa je multipla, fragmentirana in razsrediščena.

Tema telesa in njegovih reprezentacij je zelo obširna in pomembna v KŠ, kot izhajajoče iz nje lahko štejemo tudi teme študij spolov in gejevskih in lezbičnih študij, dveh tradicionalno kulturno-študijskih področij. Telo je v KŠ pojmovano kot kulturno posredovano, vendar pa velja tudi obratno (Lewis), kultura je posredovana prek reprezentacij in prisotnosti teles,

subjektiviteta, identiteta, politika in diskurzivnost pa se oblikujejo prek posredovanja telesnosti in teles (Lewis, 2002:296). Zelo pomemben je odnos telesa in oblastnih razmerij, kot jih najznačilneje opisuje Foucault, ki pri tem uporabi zgodovinski pojem panoptikona, vseprisotnega disciplinirajočega pogleda, ki ga posploši v pojem panoptizma kot nekakšnega družbeno razširjenega načrta subtilnih prisil za prihodnjo družbo. Prednost s tem dobi razsežnost vizualnega in pogled kot njen organ, človeška telesa pa se gibljejo v začaranem krogu vseprisotnih nadzirajočih pogledov, ki sprožajo frustracije in neizpolnjena pričakovanja (vitko telo pri ženskah, mišičasto telo pri moških).

Študije spolov so kompleksno, interdisciplinarno področje, ki ga zelo težko uvrstimo v katerokoli specifično disciplino ali vedo (Švab). Najpogosteje se ga zamenjuje s feminizmom in ženskimi študijami, res pa je, da se zelo močno navezuje zlasti na prvo. Glavne značilnosti študij spolov so poleg že omenjenih interdisciplinarnosti in vezanosti na feminizem oz. feministično teorijo tudi politična senzibilnost ter izhodiščna predpostavka o družbeni konstrukciji spolov, njihovi časovni in prostorski raznolikosti ter spremenljivosti. Švabova navaja tudi stične točke in točke razhajanja med KŠ in študijami spolov, kjer se mi zdi zlasti pomembna obojestranska usmerjenost k radikalni izvenakademski politiki ter neesencialistična pozicija. Je pa tudi res, da so na nek način prav študije spolov sprožile revolucionarne premike v KŠ, zlasti s prenosom poudarka od razredne analize k študijam drugih, podrejenih skupin, in drugačnim načinom oblikovanja neenakosti (poleg žensk kasneje še rasne in etnične skupine).

Pomemben premik v teoretskem delu KŠ je predstavljal tudi vzpon teoretiziranj o rasah, etničnosti in nacionalnosti, vezan na širšo razpravo o pomenu in oblikovanju identitete. Ločimo predvsem med dvema pojmom (tretjega, pojem naroda, obravnavamo malce kasneje), namreč bolj nevtralnno etničnostjo kot 'kulturnim konceptom, osredotočenim na deljene norme, vrednote, prepričanja, kulturne simbole in prakse' (Barker, 2000:195), ter raso

kot močnejše vezano na reprezentacije moči in stereotipe. Koncept etničnosti je po Barkerju zelo uporaben, zlasti zaradi svoje neesencialističnosti in zgolj-kulturni pogojenosti; je relacijski koncept, osredotočen na kategoriji samoidentifikacije in socialnega pripisovanja. Prav politična nevtralnost tako zasnovanega pojma etničnosti moti nekatere druge avtorje (hooks, Gilroy), ki dajejo prednost pojmu rase, kar navsezadnje privede do predelave pojma etničnosti in vključevanja nekaterih dimenzij političnega in moči. Osrednjega pomena pri tem je reprezentacija etničnosti/rase v medijskih sporočilih in procesih, le-ta je objekt mnogih stereotipov, kar navkljub deklariranemu spoštovanju razlik in zmanjševanju negativnih učinkov hierarhičnih distinkcij, še naprej vztraja tudi v sodobnih medijskih praksah. Ker v sodobnih pogojih zelo težko govorimo tudi o jasnih in stabilnih identitetah, avtorji vpeljejo pojma hibridnosti in diaspore, denimo v navezavi na diasporo Črnega Atlantika (The Black Atlantic- Paul Gilroy).

Podobno pomembnost avtorji pripisujejo tudi razpravam o pojmu naroda kot oblike namišljene skupnosti (imaginary community –Anderson). Prav narod naj bi bil danes prevladujoča oblika politične organizacije v svetu, nacionalnost pa eno najtrpežnejših vozlišč identitete v sodobnih zahodnih družbah (Velikonja, v Debeljak et al., 2002:284). Nastanek narodov lahko vežemo predvsem na nemirno devetnajsto stoletje (denimo obdobje čitalništva in taborov pri Slovencih), v Evropi pa poznamo predvsem dva načina oblikovanja naroda: model država-narod (VB, Francija, Španija), ter nam bolj znan model narod-država (skupen jezik in kultura –srednje in vzhodnoevropski narodi). Koncept naroda vključuje tako politični (ozemeljsko načelo, vzpostavitev avtonomnih državnih ustanov) kot kulturni (personalno/krvno načelo, organska povezanost) element. Enega glavnih izzivov tako pojmovani nacionalnosti in njo oblikujočem nacionalizmu, vidi Velikonja v potrebi po multikulturalnosti kot potrebi vsake sodobne družbe; prav v soočenju z njim in na drugi strani z nasprotno težnjo po monokulturalnosti, se lahko pokaže, 'do kod je neka nacionalna kultura

zgolj instrument določene hegemonistične nacional(istič)ne politike in do kod res zgolj ena izmed kulturnih izbir v življenju nekega naroda, pripravljena na dialog in spremembe' (ibid.:291).

V KŠ zadnje čase narašča tudi ukvarjanje s prostorskimi tematikami, mestom kot (post)modernim označevalcem prostora, ter v povezavi s tem s tematiko globalizacije kot postmoderne realnosti. Prostori so v takšnih obravnavah pojmovani kot socialni in kulturni konstrukti, vedno in nujno vpeti v procese pomenjanja (in bojev za pomen) in moči, družbenih razrednih razmerij, ter razmerij spolov in etničnosti. Mesto ni pojmovano kot enoten substancialen pojem, pač pa kot posebna diskurzivna formacija (tekst), sestavljena iz posameznih doživljanj prostorov in reprezentacij. Pojav globalnih mest lahko vidimo tudi kot vzpostavljanje vozlišč sodobne globalizirane ekonomije, nenehno restrukturiranje mest pa je tako videno zgolj kot moment v reorganizaciji svetovne ekonomije, s posebej izpostavljenim simbolnim vidikom (razmerja med mesti kot razmerja v prestižu glede akumulacije simbolnega kapitala).

Tema, s katero bomo sklenili to poglavje, se na nek način navezuje na vse doslej obravnavane. Preseganje zgolj teoretskega akademskega dela z vključevanjem v politično dimenzijo spreminjanja vsakdanjega življenja je že od začetkov opredeljujoča značilnost polja KŠ. Lewis pri tem loči kar pet različnih pojmovanj kulturne politike v KŠ: 'ideologija in poststrukturalizem', kjer so vključene vse zlasti gramscijevske obarvane analize ideologije in hegemonije v KŠ; 'kulturna politika in upravljanje (governmentality)', vezana predvsem na pojmovanje liberalnega humanizma in teorije Habermasa in Foucaulta; 'posthumanizem in radikalni separacionizem', kjer je demokracija možna le prek intenzifikacije razlik in radikalne identitete; 'postmoderna slavilni futurizem', pogled, utapljač se v globalizaciji, pluralizmu in globalnem kapitalizmu; ter navsezadnje še Lewisov odgovor na prve štiri – 'transkulturalizem', ki se trudi preseči pojmovanja enotne in univerzalne kulture, govoreč

vedno s pozicij različnih kultur in ustrežajočih formacij moči, ohranjajoč pri tem napetost med kolektivnimi in individualnimi interesi. Šele slednji naj bi -po Lewisu- predstavljal možnost nove, mnogoplastne demokracije. Sicer pa se pojmovanje kulturne politike v KŠ veže zlasti na gramscijanske perspektive in na tematike hegemonije in organskih intelektualcev, ki jih dopolnjujejo sodobni avtorji, zlasti Tony Bennett s svojim poudarjanjem aktivnega angažmaja kulturno-študijskih intelektualcev pri delu vlad in formalnih institucij, pri čemer na pojmu kulturne politike in delovanja aplicira teorije mikrofizike moči in vseprežemajočih oblastnih razmerij Michela Foucaulta.

5. **INSTITUCIONALIZACIJA KULTUROLOGIJE**

Naši problemi se pri vprašanju institucionalizacije kulturnih študij še zapletejo. Kot vsaka nova smer se tudi ta seveda ubada z velikanskim problemom umestitve med pravovernejše in ustoličeno-univerzitetne vede, znanosti in discipline (precejkrat res –žal- le to), poleg tega pa je, kot bomo še izpeljali, že v temelju antidisciplinarna, občutljiva na vsak poskus konvencionalne institucionalizacije in strditve. Pri tem se morda že v uvodu lahko postavi tudi vprašanje –kaj pa interdisciplinarnost? Le-ta je –kot bomo tudi še videli- seveda prisotna v večini predmetnih zastavitev raziskovanja in poučevanja kulture. Vendar pa se številni avtorji (ne le s področja kulturologije) pritožujejo in odstirajo krinko povezovanja med znanostmi z obešenjaškega obraza korporativne logike sodobnih univerz. Sicer odločno nasprotujem videnju sociologije, morda manj sicer kulturnih študij (vsaj sodeč po literaturi, ki v njej vidi nekakšen trn v peti celotne znanosti, univerze, (neo-)liberalne demokracije ter še česa), vendar pa sam tudi tu verjamem v možnost konceptualizacije zasnove raziskovanja kulture na vrednotno-nevtralni ravni (vsaj kot hipoteza). Na konceptualno in znanstveno in predvsem ne politično/delovanjsko usmerjeni pojmovni osnovi torej, s čimer bi lahko končno tudi razločili raziskovanje kulture –kar naj bi nenazadnje pro verbis termin kulturologija tudi označeval- od

kulturologije v obliki 'Cultural Studies' s svojimi kritičnimi, zaletavajočimi se v (niti ne nujno kulturne) marginalnosti, podtoni, pa bodisi v birminghamski, frankfurtski, pariško-poststrukturalistični, ali morda kar ljubljanski različici; vendar pa je morda občasno vendarle potrebna dobršna mera skepse in kmečke trme, da se ne stopimo s tokovi 'sistema' in pri tem izgubimo prav vsako obliko in meje (lastnega) sistema.

V uvodu v empirični del naloge bomo najprej pregledali nekatere osnovne definicije in probleme pri institucionaliziranju kulturnih študij (predvsem navezujoč se na tematsko številko v uredništvu Teda Striphasa); nato pa skušali na primerih iz ZDA, Zahodne Evrope in nam bližnjih srednje-vzhodno evropskih držav (Poljska, Češka, Madžarska, Bolgarija,...), preveriti, opazovati ter prepoznati postavljene teze in modele institucionalizacije. Pred sklepnim delom pa bomo skušali tudi še povzeti dognano in morda postaviti še kako (zadnjo) tezo.

5.1. PROBLEM INSTITUCIONALIZACIJE IN KULTURNE ŠTUDIJE

Že Stuart Hall nas opozarja, da 'eksplozija Cultural Studies prinaša, obenem z drugimi oblikami kritične teorije na univerzi, številne elemente precejšnje nevarnosti' (Hall, citirano po: Striphas, 1998:453). Vendar pa ostanimo zaenkrat vred s samim Striphasom optimistično vendarle prepričani v potencialne možnosti institucionalizacije. Striphas zatrjuje, da mora študij institucionalizacije kulturnih študij nujno vključevati tudi študij specifičnih institucij; tako naj bi po njegovem raziskava, kot se je loteva sam v tematski številki revije Cultural Studies, lotiti pa se je nameravamo tudi sami, nujno vključevala vsaj dva vira: (javno dostopne) informacije iz centrov in programov kulturnih študij po svetu; ter intervjuje, opravljene z direktorji ter programskimi koordinatorji ustreznih institucij. Žal bomo sami v nalogi sicer pogrešali slednje, razen nekaterih pogovorov z profesorji ljubljanskega oddelka ter žal rahlo skopih internetnih odgovorov nekaterih profesorjev in odgovorih iz tujine), kar

pa bomo skušali nadoknaditi s teoretsko poglobljenostjo in obravnavo nekaterih problemov znotraj razvoja polja samega.

Kot prvo pomembno lastnost polja kulturnih študij, bistveno predvsem in tudi za njegovo institucionalizacijo, Striphas navaja 'diskurz intervencije'. Kulturne študije prav res bolje ustrezajo opredelitvi 'diskurzivne družbe', ki teži k 'ohranjanju ali produkciji diskurzov, toda tako, da jim omogočajo kroženje v zaprtem prostoru, da jih širijo samo po strogih pravilih, ... in sicer ne da bi bili njihovi nosilci s samim širjenjem razlaščeni' (M.Fouc.: 'Red diskurza', v: Vedn.-obl.-subj., str.14), kot pa pojmu doktrine, s širjenjem in nenehnim preverjanjem (nadziranjem) izjav in govorečih subjektov, in sicer ene preko drugih (ibid.:15; še Barker :'jezikovna igra kulturnih študij'), pri čemer tu intervencija presega sam pojem kritike. Malce nejasno so sicer morda postavljene meje v kulturnih študijah med (političnim?) delovanjem (že pregovorno –'Cultural Studies is about theorizing politics and politizing theory' (Grossberg, Pollock, 1998: 450)) in na drugi strani denimo trditvijo Cary Nelson, da so 'kulturne študije niz pisanih praks; ... (so) diskurzivna, analitična in interpretativna tradicija.' (Nelson, v Storey, 1996:278). Kar pa se spremeni takoj, ko se kulturne študije prelevijo iz romantične uporniške tradicije pisane besede v institucionalizirano poldisciplino, kar vključuje: ' 1.učinke na kulturne, medijske in druge politične teme; 2.lastno manifestno politično-aktivistično angažiranost, pogosto mobilizirano prek univerzitetnih projektov; ter 3.lastno pedagoško delo, zlasti v terminih poučevanja bodočih kulturnih producentov' (Striphas, 1998:455). KŠ postanejo projekt intervencije v ali skozi institucije.

Striphas trditev prouči na primerih avstralskega Key Center for Cultural and Media Policy na univerzi v Griffithu, nadalje –tudi v naši nalogi obravnavanem- programu ameriških (kulturnih) študij na newyorški univerzi, ter navsezadnje še na georgijski Šoli tehnološkega inštituta za preučevanje literature, komunikacije in kulture. Zlasti prvi je dobro znan predvsem po delu bivšega predstojnika Tonyja Bennetta (znan kot sooblikovalec programov

angleške Open University, pa po svojem delu o liku in figuri Jamesa Bonda v popularni intertekstualni –njegov pojem- literaturi in filmu) ki pri razvijanju svoje specifične verzije kulturnih študij s poudarkom na kulturni politiki, izhaja predvsem iz izkušenj pri delu centra; vsaka aktivnost pri delovanju in raziskovanju tega centra je namreč vključevala nujno politično orientacijo pri delu ter njeno cirkulacijo; kljub temu pa naj to še ne bi pomenilo izomorfne preslikave kulturnih študij na kulturno politiko, potrebno (naj bi bilo) je biti skromen, ali kot pravi sam Bennett: 'Saj ne, da bi pričakovali, da bodo (kulturne študije v Centru) narekovale politične izide. Tega ne moremo; to tudi ni naša vloga. Kar pa želimo početi, je ustvarjati argumente in spoznanja, ki bodo imela vpliv, prodornost ter posledice na način obravnavanja problemov.' (v Striph., 1998:456).

Pri institucionalizaciji kulturologije je gotovo bistvenega pomena tudi njeno razmerje do disciplinarnosti. Le-tega vidi Striphas predvsem dvojno: kot metodološko, teoretsko, praktično, retorično, ter celo politično 'odprtost'; ter po drugi strah pred (tudi omenjeno) grozečo korporativno logiko modernih teles-univerz. Pri soočenju obojega, so po mnenju L.Grossberga kulturne študije razvile specifičen nasprotujoč diskurz, s poudarjanjem in vztrajanjem na potrebi po upiranju kulturnih študij vsakršnemu univerzitetnemu porivu k disciplinarnosti. To navsezadnje vodi Nelsonovo celo do trditve, da bi 'bilo za kulturne študije celo bolje -v primeru institucionalizacije- da bi se vzpostavile kot serija programov, potekajočih izven tradicionalnih oddelkov (citirano po Striphas, 1998:459)(malce spominjajoč na začetke kulturologije pri Leavisu in 'treh očetih'). Vsekakor pa se lahko tudi tu strinjamo z Striphasovim sklepom, da namreč disciplinarnost predstavlja 'ranljivo točko' kulturnih študij, zlasti še, kolikor teče nasproti odprtosti in radikalnemu kontekstualizmu, značilnima za njune pisane prakse.' (ibid.:459)

Striphas nadaljuje z obravnavo razmerja med dojetjem institucionalizacije in disciplinarnosti v KŠ. Najprej morda presenetljivo ugotovi, da se obstoječi oddelki za KŠ

večidel nanašajo na tradicionalne strukture oddelkov na univerzi, in morda šele nato poskušajo svojim diplomantom in raziskovalcem omogočiti širše možnosti nadaljevanja dela. Pri tem se vsekozi sklicujejo na interdisciplinarnost, kar pomeni da delujejo v okviru že obstoječih oddelkov denimo za 'območne študije' (Wallerstein)-afriške, Chicano, azijske, latino ameriške študije, ne ustanovijo pa posebnega, ločenega oddelka (kar bo nenazadnje pokazala tudi obravnava oddelkov za KŠ v ZDA). Nadalje Striphas izpostavi zanimivo študijo B. Readinga *The University in Ruins* ('univerza v ruševinah'), kjer avtor pokaže, da pravzaprav moderna logika univerze ni teženje k tradicionalni strogi delitvi med oddelki in fakultetami, pač pa 'nov, ekonomsko sprožen impulz k razvrednotenju disciplinarnosti v nekakšni 'post-historični' univerzi ali 'Univerzi odličnosti'. Torej so pravzaprav KŠ celo reakcionarne v svojem boju za uveljavitev jasno začrtanega prostora na univerzi, po drugi strani pa jih njihova definicijska interdisciplinarnost nevarno približa grozeče hladni korporativni logiki univerz. Prav iz tega lahko potegnemo sklep, ki se mu Striphas sicer izogne, da naj bi morda rešitev prišla prav v obliki antidisciplinarnosti, kot možne anarhistične ('anything goes') logike jezikovne igre CS.

Striphas sklene z navajanjem strategij institucionalizacije, ki jih le povzemamo: nezadostnost abstraktnega teoretiziranja o institucionalizaciji; uporabljanje institucionalnega prostora za sklepanje zavezništev in kompromisov; prepoznavanje razmerja med 'metadiskurzom' CS in njegovimi institucionalnimi praksami; strategija 'vedno historiziraj!'; ter specificiranje praks CS tudi na institucionalni ravni. (povzeto po *ibid.*:466-67).

5.2. ZDA

Trenutno je najbrž res zibelka in center kulturnih študij v ZDA (najmočneje v zahodnem delu). To nam kažejo tako indeksi citiranosti posameznih avtorjev (zlasti L. Grossberg), število projektov, revij, in kot bomo videli tudi univerz (169 z domačimi stranmi na

internetu), pa tudi siceršnji 'agenda setting' na področju se (kot tudi v številnih drugih znanostih in vedah) pretežno pričinja in napaja ob tamkajšnjem intelektualnem dogajanju. V naše namene si bomo ogledali, kaj sploh pojmujejo Američani s pojmom kulture in kulturologije (poleg kulturnih študij še antropologija, religiologija, študije posameznih kultur, ter še številni drugi pomeni, pogosto tudi povsem obstranski in včasih kar nekoliko humorne narave –'fakulteta za urbano gozdarstvo in kmetijsko hortikulturo' v Vermontu). Skušali bomo predvsem predeliti 'zrnje od plev', ugotoviti osnovne smernice in različne modele pojmovanja in institucionalizacije vede (sklopa praks), ter si na konkretnih primerih ogledati specifične značilnosti posameznih izvedb. Pri tem se bomo opirali na dvakratno raziskavo, dvakratno zaradi časovnega poteka pisanja diplome, ki je bil –z zdravstvenimi razlogi- za nekaj časa prekinjen, tako da je ta verzija le dopolnjena verzija prvotne; to omenjam zaradi nekaterih sprememb, ki so vmes nastale.

V prvotni raziskavi sem se nanašal na domačo spletno stran www.campusprogram.com, ki pa je bila medtem iz neznanih razlogov ukinjena. Tako se bom v nadaljnjem le bežno nanašal na prvotne izsledke, sicer pa sem v namene naloge opravil nekakšno primerjalno raziskavo petih ameriških zveznih držav, Kalifornije, New Yorka, Floride, Colorada in Iowe. Države sem izbral delno naključno, delno pa po frekventnosti števila univerz, tako sta denimo Kalifornija in New York med bolj frekventnimi (Kalifornija 276 univerz ali kolidžev; New York 189), Florida nekje vmes (93), Colorado (52) in Iowa (50) pa med manj frekventnimi državami.

Prvotno sem v raziskavi opredelil osem področij okrog katerih se grupirajo oddelki, sorodni ali namenjeni KŠ: študije posameznih kultur (denimo East Asian Language and Cultures –Lawrence Univ., Wisconsin; Asian and Middle Eastern Languages and Cultures – Univ.of Virginia, Virginia; Foreign Languages, Literatures and Cultures –Mary Baldwin College, Virginia; Latin American Cultures –Univ. of Pennsylvania, Pennsylvania), študije

znanosti in tehnologije (primera –Electronic Communication and Culture –Washington State University at Vancouver; Technology, Culture and Communication –Univ.of Virginia, Virginia), kulturna antropologija (Sociology and Cultural Anthropology –St.Martin's College, Washington; Cultural Anthropology –Duke University), razni inštituti in 'paviljoni' (Multicultural Pavillion –Univ. of Virginia, Virginia; James Farmer Multicultural Center – Mary Washington College, Virginia;...), dalje oddelki, usmerjen bolj v religijske študije (Centre for Religion and Civic Culture –Univ. of Southern California, California), 'splošneje' kulturno usmerjeni oddelki (npr.: Institute for Advanced Studies in Culture –Univ.of Virginia, Virginia; Behavioral and Cultural Sciences –Univ.of Texas/San Antonio; Bicultural-Bilingual Studies –Univ.of Texas/San Antonio; American Cultures –Univ.of Houston, Texas), ter navsezadnje še 'pravi' oddelki za kulturologijo/kulturne študije (Cultural Studies –George Mason Univ., Virginia; Cultural Studies in Education –Univ.of Tennessee, Knoxville, Tennessee; Modern Culture and Media –Brown Univ., Rhode Island;...).

Ponovitev raziskave potrjuje zgornjo shemo, pri čemer gre dodati še eno kategorijo, namreč tisto, čemur Američani pravijo Liberal Arts ali Liberal Studies, kar navzkrižno opredeljujejo kot 'multidisciplinarno orientiran diplomski program, narejen za študente, katerih potrebe ali interesi zahtevajo širši kurikulum, kot ga nudijo obstoječe discipline' (spominja na eno od verzij ljubljanskega oddelka, namreč tisto o splošnem izobraževanju pred odločitvijo o resnem študiju, nekakšnem slovenskem 'kolidž' sistemu) ter kot program namenjen predvsem za izobraževanje osnovnošolskih učiteljev (program, ki vključuje predmetnik iz angleščine, matematike, znanosti, zgodovine /družbenih ved ter lepih umetnosti in človeškega razvoja –California State Polytechnic University Pomona).

Že iz teh podatkov je očitna zmeda, s katero kot kaže tudi Američani pojmujejo kulturo in njeno raziskovanje. Malce v nasprotju s prvotno raziskavo lahko opazimo veliko pogostost oddelkov za antropologijo (zlasti Kalifornija) in religiologijo (kot Religious Studies), ki so

navadno umeščeni med družbene vede (zanimivo, da je v Sloveniji rahlo drugače –prisotnost oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti).

Pri podrobnejšem pregledu se bomo torej osredotočili predvsem na 'splošne' in 'prave' kulturološke oddelke in skušali izluščiti njihove najmočnejše izpostavljene značilnosti. Med omenjenimi primeri pričnimo pri univerzi California Institute of the Arts, smer Critical Studies; tu nahajamo oddelek, močno soroden KŠ (nekateri govorijo kar o CCS –Cultural and Critical Studies), umeščen na splošno-umetniški akademiji, namenjen pa predvsem širjenju obzorij ter vnašanju kritičnega mišljenja v estetska razmišljanja študentov. Kurikularna osnova smeri je sestavljena iz močnega poudarka na humanistiki –literatura, filozofija; družbenih vedah-antropologiji, sociologiji, psihologiji in kulturni geografiji; ter celo naravoslovju –fiziki, biologiji in ekologiji. V programu avtorji celo izrecno zatrdijo: 'zelo naporno je postalo prenašati absolutne disciplinarne meje med denimo humanistiko, družbenimi vedami in kulturnimi študijami... Področja, kjer so člani fakultete zlasti kompetentni –kritična teorija, kulturne študije, uprizoritvene študije, moderna in postmoderna filozofija, historiografija, eksperimentalni kriticizem, psihoanaliza, tekstualna analiza, ekologija –so vsa interdisciplinarna po svoji naravi in dometu uporabe.' Imamo torej dvoje že obravnavanih poudarkov; nanašanje na kulturne študije (ki so zelo pogosto prisotne kot razdrobljene med raznimi območnimi študiji, kamor delno spada tudi slednji), ter poudarek na interdisciplinarnosti. Z obema se bomo vseskozi srečevali.

Naš drug primer bo prav tako iz Kalifornije, tudi najobsežnejšega področja raziskave, in sicer Claremont Graduate University, oddelek za kulturne študije. Tukaj se prvič srečamo z obravnavanim področjem samim, to pa je tudi eden od dveh oddelkov za KŠ v Kaliforniji; drugega na univerzi v Davisu bomo obravnavali malce podrobneje kot sklepni primer.

Claremontski oddelek za KŠ je prav tako multidisciplinarno usmerjen na presečišču med humanistiko (tudi nahaja se na šoli za umetnosti in humanistiko) in družbenimi vedami.

Njegovi študenti obravnavajo 'studij narave, izvorov, produkcije, distribucije in vztrajanje sodobnih in preteklih kultur. Študentje raziskujejo in analizirajo kulturne spremembe in kontinuiteto, delovanje sodobnih kulturnih oblik, konstrukcijo spoznanja, pojav in funkcioniranje razmerij moči, oblikovanje kulturnih identitet ter njihove interakcije z drugimi kulturnimi fenomeni.' Za pridobitev diplome je potrebno sodelovati tudi v terenskem delu, organiziranem v obliki seminarja. Smer obstaja le na podiplomskem izobraževanju.

Naslednji obravnavani oddelek je oddelek za kulturne in kritične študije na univerzi v Denverju, Colorado. Ponovno opazimo soprisotnost kulturnih in kritičnih študij, čeprav je teoretsko (kot v prvem delu naloge že obravnavano) to povezovanje malce trhlih nog. Ponovno se srečamo tudi z obravnavo interdisciplinarnosti –'Načini življenja imajo različne vidike, ki si pogosto lahko tudi nasprotujejo; vsaka družba pa vključuje več načinov življenja. Na ta način mora študij načinov življenja –študij kulture- vsebovati različne pristope do obravnavane snovi: mora biti interdisciplinaren.' Študij na oddelku vključuje vsebine iz antropologije, ekonomije, filozofije, komunikologije, literature, zgodovine, politične znanosti in drugih disciplin. Temeljni štirje predmeti študija so teoretične in kritične tradicije 20.stoletja, kultura, mediji in moč, kulturne diference in distinkcije, ter kapitalizem, razred in kultura.

Zdaj pa si za konec študija oddelkov v ZDA oglejmo še malce podrobnejšo obravnavo institucionalizacije KŠ na univerzi v Davisu, Kalifornija. Program je postdiplomski, združuje pa delo dveh kolidžev, kolidža za filologijo in znanosti ter kolidža za agronomske in okoljske vede (malce presenetljivo). Študijski kurikulum se poleg že običajnih poudarkov na multidisciplinarnosti, rasni in etnični različnosti članov fakultete (predstavniki Afrike, Amerike, azijsko-ameriške diaspore, Chicano, latinski Američani, vzhodni Azijci, jugovzhodni Azijci, Evropejci ter predstavniki z Bližnjega Vzhoda), vključuje predvsem področja: 1.spola in seksualnosti; 2. ras, etničnosti in kulturne reprezentacije; 3.politike,

religije, skupnosti in kulturne reprezentacije; 4. popularne kulture; 5. nacionalnih kultur, transnacionalizma in globalizacije; 6. znanosti in družbe; 7. zgodovinskih študij; 8. retorike in kritične teorije. Malce samosvoja izbira tem, vendar moramo vedno imeti v mislih posamezne lastnosti in pričakovanja obeh kolidžev-tvorcev projekta.

Pomen ustanovitve oddelka v Davisu je večplasten. Oddelek služi (naj bi služil) kot stičišče različnih regionalnih zahtev; podoben oddelek je v tem področju le še (v času obravnavane raziskave) na univerzi v Santa Cruzu, ta pa od prijavljenih 300 sprejme le 12 študentov. Prav tako služi kot stičišče dolgoletnih prizadevanj in tovrstnih kompetenc članov univerze, vse do sedaj (1999) pa so svoje znanje prelivali prek posameznih 'individualnih doktoratov', skratka doktoratov na mejah disciplin, tako rekoč 'neusmerjenih' doktorskih usmeritev. V oddelku se torej stikajo prizadevanja tako okolice kot številnih obstoječih oddelkov univerze. Oddelek naj bi tudi vzpostavil povezave z že obstoječo mrežo akademikov v UC (University of California) Cooperative Extension, ki so dosedaj služili kot spajališče za takšne in podobne teme na področju Kalifornije. Oddelek se financira iz združenih sredstev obeh kolidžev-tvorcev.

5.3. ZAHODNA EVROPA

Teza, iz katere sem izhajal pred natančnim študijem kurikularnega gradiva, namreč, da sta v Evropski uniji kulturologija in Cultural Studies prisotni le poredko, in še to v dokaj neizoblikovani in neprepoznalni zastavitvi, se je potrdila le delno. Kultura kot smer na evropskih univerzah je prisotna; delno se o njej govori in jo utemeljuje kot 'common-sense' in popreproščene teorije (in prakse) o umetnosti, deloma je prisotna kot upravljanje s kulturo (kjer je kajpada definicija termina zopet problematična) – kulturna politika in menedžment, ponekod se pod kulturološko fakulteto uvrščajo kar vse (ali vsaj zelo različne) družboslovno-humanistične vede (zlasti nemško področje), prisotna je tudi v izvedenkah religiologije ('religioznanstva') in antropologije/etnologije, navsezadnje (in najpomembneje)

pa je prisotna tudi v raznih preoblikovanih polja Cultural Studies (kulturologija –Bolgarija, Kulturwissenschaften, sociologie (et antropologie) culturelle). Podobno kot so torej različne (nakazano v teoretskem delu naloge) definicije kulture, podobno se razlikujejo tudi interpretacije in njihov vnos v institucije. In podobno kot pogrešamo jasnejšo opredelitev predmetnega polja (kot notranjo lastnost neopredeljivosti kulture), podobno tudi kurikularne opredelitve krožijo (blodijo?) okrog različnosti obravnavanih tematik, kar naj bi poudarjalo odprtost in sledenje tokovom, vendar pa se resni obravnavi (možne) koherentnosti polja takšen postopek izmakne že na daleč.

Predmetniki z univerz z oddelki za Cultural Studies se večidel vrtijo okoli že obravnavanih tematik –študij spolov, literarnih (nasploh zelo močno zastopanih) in filozofskih (Freud, Nietzsche, Marx, poststrukturalizem) študij, tem, povezanih z novimi družbenimi gibanji (nacionalizem, rasne študije, globalizacija), študij znanosti, ter nekakšnih 'temeljnih kulturoloških predmetov' (teorije kulture, metodološki predmeti, zgodovina Cultural Studies). Pri tem je razlika med dodiplomskim in podiplomskim študijem kar nekako zabrisana, vse usmeritve so namreč prisotne že na prvem, v nadaljevanju pa prave kvalitativne razlike in morebitne 'zožitve' študija ni prisotne. Težavo pri obravnavi seveda pomeni razpršenost 'kulturoloških' predmetov in smeri po raznih oddelkih fakultet, kjer pravzaprav ne vemo (in le težko določimo) natančne meje, kjer še smemo govoriti o kulturnih študijah ter kje je prisotna morebiti le dodatna specifika znotraj drugega družboslovnega področja/vede (filozofija, sociologija, primerjalna književnost, zgodovina, komunikologija,...).

Med zahodno in srednjeevropskimi državami bomo kot posebne primere obravnavali Nemčijo, Francijo ter Veliko Britanijo. Zakaj prav te? Odločitev bi seveda lahko padla tudi (predvsem) na Nizozemsko, kjer so kulturne študije in kulturologija nasploh zelo močno prisotna (Leiden, Amsterdam), ali denimo na skandinavske države (Danska, Švedska in Norveška, pa Finska –P.Alasuutaari z razvijanjem kulturne metodologije), pa romanske

dežele –Italija, Španija, Portugalska, Balkan, ali morda primerjalno s 'sedežem Cultural Studies', ZDA, še Avstralijo (kjer doživljajo v zadnjih letih manjšo eksplozijo KŠ), Južno in JV Azijo (nekateri so z avoljo prisotnosti Cultural Studies na tem področju pričeli govoriti celo o Cultural Studies kot 'indijski iznajdbi z angleškim poreklom' (Sardar, Van Loon: Cultural Studies for Beginners), Kanado, latinoameriške države,... Vendar pa bomo v pričujočih vrsticah skušali predvsem še preveriti (ne)/obstoj samostojnega in jasno razločenega (kurikularnega) modela kulturnih študij, zlasti v Evropi, saj prav od tod najmočneje vpliva tudi na oblikovanje tovrstne smeri pri nas (ki se, kot bomo videli, najmočneje zgleduje pri nemškem modelu).

Pričnimo torej v Nemčiji. Zbran material z 47 univerz (podroben spisek v prilogi) nam bo služil za postavitve in preverbo nekaterih tez. Posebej bomo izpostavili predmetnike in zastavitve univerz v Freiburgu, Passauu ter (zlasti) Leipzigu, zlasti s slednjega pa bomo skušali izoblikovati in prepoznati lastnosti specifičnega nemškega/srednjeevropskega modela kulturologije, močno spominjajočega na ljubljansko zastavitve.

Zbran material je sicer po pričakovanjih močno raznolik. Zapleti nastanejo (po pričakovanjih) že na ravni umestitve v fakultetne programe. Kulturne študije (Kulturwissenschaften) se v Nemčiji skoraj praviloma uporabljajo v zelo širokem pomenu, dostikrat označujejo kar celotno družboslovno-humanistično (filozofsko) fakulteto (Giesewald), precejkrat nastopajo v paru bodisi z zgodovinskimi (Geschichte- und Kulturwissenschaften), družboslovnimi (Sozial- und Kulturwissenschaften) ali ožje estetskimi (Kulturwissenschaften & Aesthetische Kommunikation) vedami/disciplinami, največkrat pa so prisotne bodisi med predmeti in smermi drugih sorodnih oddelkov in fakultet (religiologija, jezikoslovje in študije posameznih kultur (orientalistika, sinologija, študije judovstva in krščanstva,...), umetnost, filozofija, etnologija, prim.književnost,..), ali pa –in to zelo pogosto- kot poseben inštitut (Hohenheim, Berlin, Leipzig). Med sklopi predmetov in

značilnimi temami nemških kulturnih študij bi najbrž lahko označili predvsem razne (klasično) filološke predmete in jezike, umetnosti (glasba, umetnost, zgodovina, komparativistika), etnologijo in antropologijo, mitologije, ponekod pa tudi (prisoten tudi pri nas) kulturni menedžment, redkeje pa kulturna politika.

Na Freiburški univerzi so KŠ porazdeljene predvsem med orientalistični seminar in njegove posamezne teme (prednjeazijska arheologija, islamske študije, judaistika,..). Predmeti, ki se pojavljajo med navedenimi so denimo 'zalivska regija', 'študije starega Orienta', 'kognitivne znanosti in arheologija', 'livijske in aramejske države',... (Prednjeazijska arheologija); 'biblijska aramejščina', 'temelji hebrejščine', 'Pesiqta de Rav Kahana' (Judaistika), 'islamski pojmi', 'enciklopedija Iranica',...(Islamske študije). To omenjam kot zgled za enega od modelov (porazdelitve) kulturnih študij in kulturno-študijskih predmetov, žal zaradi novosti in neizoblikovanosti področja tudi najpogosteje prisotnega ((še)le) prek njega lahko govorimo o kulturnih študijah kot prisotnih pravzaprav na večini fakultet). Za primerjavo si pogledjmo tu še predelitev smeri na Duesseldorfski univerzi in njeni filozofski fakulteti. Smeri, ki bi jih pogojno lahko šteli za kulturno-študijske, se uvrščajo med inštitut za družbene vede (sociologija, politične vede, medijske (komunikološke)vede), zgodovinski seminar (denimo inštitut za kulturo in zgodovino Nemcev v V Evropi), seminar za vede o umetnosti, germanistični seminar, oddelek za judovsko kulturo, V Azijski inštitut, ipd. Žal tudi tu pravega oddelka za kulturne študije ne zasledimo.

Kulturne študije v paru s sorodno vedo zasledimo (kot že rečeno) na univerzi v Giessenu (družbene in kulturne vede; zgodovinske in kulturne vede; ter oddelek za jezike, literaturo in kulturo), univ.v Marburgu (zgod.in kulturne vede –sestavljena iz predmetnih polj/oddelkov za staro zgodovino, srednjeveško in novo zgodovino, pomožne zgod.vede, arheologijo, japonologijo in sinologijo, social.in ekonom.zgod. ipd.), univ. v Hildesheimu (kulturne študije in estetska praksa/komunikacija –literatura, gledališče, mediji, glasba, upodabljajoče

umetnosti))...

Osrednji prostor institucionalizacije CS v Nemčiji, ki ga bomo tudi podrobneje analizirali v nalogi, je leipziški inštitut za kulturne študije (Institut für Kulturwissenschaften). Humanistične discipline so (sicer) na leipziški univerzi razporejene na fakulteti za zgodovinske, umetnostne in orientalistične vede, filološki fakulteti, ter navsezadnje na fakulteti za družbene vede in filozofijo, v okviru katere deluje tudi omenjeni inštitut. Program in zastavitev inštituta sta sestavljena iz štirih modulov –kulturna filozofija in estetika; primerjalna kulturna in družbena zgodovina; kulturna sociologija; ter kulturno trženje in posredovanje. Poglejmo si (zaradi boljše predstave) nekatere predmete –sestavne dele posameznih modulov. V spoju filozofsko-estetskih predmetov najdemo v grobem tri vrste predmetov, splošne (zgodovina evropske kulture, metodologija za kulturologe, estetika za kulturologe, kulturna filozofija), obravnave posameznih avtorjev (Freud, Cassirer, Simmel, V.Flusser), ter tudi bolj specifične predmete (simbolna izraznost; politična toleranca); med komparativno-zgodovinskimi predmeti najdemo raznovrstne splošne in specifične zgodovinske predmete –kulturna zgodovina Nemčije, vojna in povojna zgodovina; zgodovina globalizacije; kulturna zgodovina Evrope; kulturna zgodovina religij;...; v tretjem sklopu najdemo predmete iz tematik postnacionalizma in multikulturalizma, empirične (kulturne) sociologije, sociologije religije, množičnih medijev, globaliziranja kulture,...; v sklepnem, četrtem (tudi pri nas prisotnem) modulu pa še razne ekonomske (kulturni marketing, financiranje kulture, nadzor v kulturnih ustanovah, primerjalne raziskave kulturnih ustanov v Leipzigu, ekonomija umetnosti) ter pravno(in upravno)-organizacijske predmete. Zanimiva je morebiti pri tem primerjava z študijem v Sloveniji, kjer je sicer prisotnih pet modulov (denimo še antropološki, ki ga v Leipzigu ni), sicer pa je podobnost (ter skupna razlika do bolj klasično oblikovanih predmetnikov Cultural Studies denimo v ZDA) precejšnja –prav tako najdemo poudarke na kulturni filozofiji (in denimo Cassirerjevi teoriji simbolnih form),

zgodovini kulture, ter kulturnem menedžmentu in politiki.

Bistveno težje je slediti izoblikovanosti in institucionalizaciji oddelkov za kulturologijo v Franciji. Po informacijah slovenskih akademikov, predavajočih tudi (ali predvsem) v Franciji (dr.Kovač), se izraza kulturologija ali KŠ kot samostojne vede tu ne uporablja, v navadi je terminologija 'sociologie' ali 'antropologie culturelle'. Kljub temu pa sem skušal primerjati umestitve kulture in kulturoloških predmetov v programih šestnajstih francoskih univerz. Morda najzanimivejši program (po pričakovanjih na anglofono usmerjeni univerzi) je program evropskih kulturnih študij na ameriški univerzi v Parizu, združen s študijem filozofije. V opredelitvi programa je ponovno poudarjen interdisciplinaren pristop – z uporabo intelektualne zgodovine, psihoanalize ter filmskih študij –pri raziskavi urbane kulture in evropske modernosti; pri raziskavi prve so uporabljeni najrazličnejši teoretski pristopi, v drugi pa predvsem razne študije filma (in drugih umetnosti –glasba, literatura) ter psihoanalitske in psihološke študije. Poglejmo si še nekatere predmete: 'viri evropske kulture', 'Evropa in mesta', 'pristopi k kulturi', 'filozofija in religija', 'umetnost scenaristike', 'zgodovina in analiza filma', 'filmski režiserji', 'filmski žanri in teme', 'evropska urbana kultura, 'popularna kultura',... ter na drugi strani seveda tudi številni filozofski predmeti v drugem delu programa. Na pariški Sorbonni in njenih petih sestavnih univerzah, najdemo kulturo prisotno kot kulturni marketing (Sorbonne 1), tujih jezikih (Sorbonne 4), ter –ponovno- porazgubljeno med ostalimi humanističnimi vedami na Sorbonni⁵ (Univ.Rene Descartes). Na preostalih analiziranih francoskih univerzah, je kultura zopet zabrisana med splošnim družboslovjem, humanistiko in jezikoslovjem, ter jo tako najdemo omenjeno v imenu ali zasnutku programa le na univerzi Paris 10 na Centru za raziskave literature in antičnih (starih) kultur, ter pri nekaterih omembah 'politike in kulture' (morda tudi v navezavi na delo P.Bourdieuja) – Univ.Paris 7,...

Kot rečeno, se ustavimo še v domovini kulturnih študij, Veliki Britaniji, kjer je –po

pričakovanih –smer res zastopana kar pogosto. Najznamenitejši oddelek med analiziranimi je seveda legendarni oddelek za kulturne študije in sociologijo (naslednik CSKŠ) v Birminghamu, ki pa ne obstaja več (!), saj ni izpolnjeval kriterijev univerzitetnih raziskav, o čemer več v prilogi. Oglejmo si v kratkem delovanje oddelkov za kulturne študije v Leedsu in Sussexu.

Oddelek za KŠ na Leeds Metropolitan University domuje na Fakulteti za umetnosti in družbo; vključuje tako do kot postdiplomski študij KŠ. Za razliko od birminghamskega oddelka je dobil le-ta zelo visoke ocene v medfakultetni raziskavi, čemur se ima verjetno tudi zahvaliti za nadaljen nemoten obstoj. Področja, ki jih program vključuje so angleščina, mediji in popularna kultura, zgodovina, zgodovina in politika, družbena in kulturna zgodovina. Torej zopet presek obeh temeljnih področij humanistike in družboslovja, kjer pa zopet dobi prednost prvo, saj poleg Šole za kulturne študije obstaja še enakovredna (torej ne nadrejena) Šola za družbene vede. Tudi to je za slovenski primer presedan brez primere.

Na univerzi v Sussexu gre ponovno za združitev kulturnih študij z družboslovjem na splošno v instituciji Šole za družbene vede in kulturne študije. Med potencialnimi temami so navedene 'teme razvoja in okolja, neenakosti in identitete, migracije in človeških pravic, komunikacije in medijev, evropske integracije in državljanstva, globalizacije in mednarodnih odnosov, regulacije ter tveganja in ekonomskih transformacij v postsocialističnih družbah'. Zoper se srečamo z interdisciplinarnostjo, tokrat pri povezovanju antropologije, ekonomije, geografije, mednarodnih odnosov in politike, medijskih študijev in sociologije ter kulture, razvojnih in okoljskih študij, ter študij spolov. Študij se nadaljuje tudi na podiplomsko raven, kjer se še razširi z možnimi temami sodobnih evropskih študij, študij razvoja, študij spolov ali klasičnih kulturnih študij.

5.4. VZHODNA SREDNJA EVROPA

Tudi v vzhodno-srednjeevropskih državah je situacija podobna. Med izbranimi državami je kultura kot smer bila do nedavnega močnejše prisotna le v 'najbolj odmaknjeni', Bolgariji, kjer je obstajal celo (poleg slovenskega) edini evropski (svetovni?) oddelek za kulturologijo – bolgarski prevod Cultural Studies –na univerzi v Sofiji. V predmetniku slednjega sta se prepletali splošna obravnava kulture in bolgarska kultura, med predmeti pa smo našli splošno (in bolgarsko) zgodovino kulture, kulturo srednjega veka, renesančno in razsvetljensko kulturo, moderno in postmoderno kulturo, teorije kulture, kulturno antropologijo, komunikološke predmete (semiotika; kultura in komunikacija), raziskovanje kulture (najbrž metodološki predmet) ter kulturna politika in menedžment. Oddelek je bil sicer umeščen na filozofski fakulteti, poleg smeri za filozofijo, psihologijo, sociologijo, politične vede, javno upravo, bibliotekarstvo in informacijske vede, ter evropske študije. Žal je oddelek iz neznanega razloga ukinjen. V Bolgariji pa danes najdemo še oddelek za zgodovino kulture na Novi bolgarski univerzi (prav tako v Sofiji), kjer je jedro usmeritve posvečeno študiju etnologije, mitologije in 'duhovne kulture', med predmeti pa sta poleg prve (jezik mirta, traška zgodovina in kultura, jezik rituala,...) najmočnejše zastopani religiološka in estetska usmeritev (uvod v krščanstvo, uvod v stare religije, klasična umetnost, barbarsko-traška umetnost, arheologija, ...).

O kulturnih študijah na Hrvaškem, Češkem, Madžarskem v Romuniji in v Slovaški zelo težko govorimo, nekoliko močnejše prisotna se kaže le na Poljskem, kjer je prisotna na oddelkih v Lublinu (Maria Curie-Sklodowska University) ter v Varšavi.

Na Češkem se kultura delno obravnava na oddelkih za religiologijo (religioznanstvo – Karlova univerza v Pragi), v Pardubicah je prisotna v nekaterih predmetih humanistične ter jezikoslovne fakultete, podobno kot v Olomoucu in Sicillumu (tu na teološki fakulteti); edini malce resničnejše 'kulturno' usmerjen oddelek na Češkem pa med obravnavanimi najdemo na

Plzenski univerzi, in sicer oddelek za antropologijo s poddodelki za fizično, kulturno in filozofsko antropologijo. Le malo bolje je na Madžarskem, kjer na centralni evropski univerzi (CEU –sponzorira jo med drugim tudi George Soros), najdemo tudi oddelek za 'spol in kulturo' (Gender and Culture), z interdisciplinarno usmeritvijo, osredotočenjem na celovito dojetje spola kot (kulturnega) fenomena, pa tudi s številnimi zanimivimi predavatelji in predmeti. Med preostalimi univerzami sem našel kulturološke smernice le še v Szegedu (inštituti za neolatinske kulture ter arhaične in orientalske kulture).

Na Poljskem je malce bolje (morda posledica močnejšega nemškega ali baltskega vpliva), na univerzah z zbranimi materiali (Lublin; Jagellonian Univ.Krakov; Gdansk; Lodz; Varšava; Warmia and Mazury; Wroclaw; Szczecin), pa bomo našli vsaj nekaj izhodišč predmetnika KŠ. Blizu temu bi lahko videli že medfakultetni študij humanistike (filologija, zgodovina, filozofija) v Krakovu z izrazitim interdisciplinarnim značajem, dalje oddelkih za preučevanje slavonske in poljske kulture na humanistični fakulteti univerze Warmia and Mazury v Olsztynu, na Varšavski in Lublinski univerzi, ter v Gdanku sicer kulturo v imenih programov in osnovnih smernicah zasledimo le v 'sledih', ponovno pa se pojavi na univerzah v Wroclawu, preučevanju posameznih jezikov (nemški, klasična filologija, poljski, nizozemski (!), slavonski, ter na oddelku za filozofijo kulture na humanistični fakulteti v Szczecinu.

Žal pa v tem primeru (tranzicijske države) resnično le stežka govorimo o kulturnih študijah kot posebni usmeritvi. Zbrani podatki nam sicer lahko dovolj nazorno najbrž prikažejo stanje znanosti in univerze v teh državah, morda pa so rezultati tudi posledica pomanjkljivega materiala in pomanjkanja osebnih stikov in informantov. Sklenimo vendarle z kratkim opisom poleg bolgarskega torej edinega pravega kulturološkega oddelka v tem delu Evrope, oddelka za kulturologijo na ljubljanski univerzi.

Oddelek je ustanovil v začetku devetdesetih dr.Tine Hribar s sodelavci (dr.Rupel, dr.Adam), z namenom preučevanja kulture kot celovitega fenomena, v družbi, kjer dobiva

kultura vedno večji pomen (tako naj bi nekateri govorili že kar o družbi kulture). Kulturo naj bi se preučevalo celostno, interdisciplinarno, študij naj bi imel izrazito teoretski temelj, diplomanti pa naj bi praviloma šolanje nadaljevali tudi na podiplomski stopnji. Zaposlitev (o kateri je bilo sicer v nalogi najbrž (pre) malo govora) pa naj bi diplomanti našli v raznih kulturnih institucijah, uredništvih za kulturo, kulturni animaciji, ter publicistiki in raziskovalni ali fakultetni dejavnosti. Študij naj bi bil sestavljen iz večih modulov (antropološki, sociološki, kulturno-menedžerski/politični, religijski, filozofski,...), znotraj ustanovljenega oddelka pa naj bi se ustanovile tudi tri katedre, namreč katedra za religiologijo, katedra za antropologijo in psihoanalizo, ter katedra za kulturologijo, kar pa se do danes še ni zgodilo (obstaja le ena, kulturološka katedra). Študij poteka sedaj kot redni študij deseto leto, diplomantov je vedno več, zaposleni pa so predvsem v medijih in s priložnostnimi zaposlitvami, ali pa nadaljujejo s šolanjem. Kot možni nadaljevanji študija se kažeta predvsem podiplomska študija antropologije na FDV in medijskih študijev na ISH (Inštitut za humanistične študije v Ljubljani), pa tudi različni drugi sorodni humanistično-družboslovni študiji.

5.5. SKLEP

Na tem mestu smo lahko navsezadnje celo malce razočarani. Naša smer, naš (ljubljski) oddelek za kulturologijo, se nam morda lahko zazdi kot kak osamelec v trdi betonski logiki institucije univerze. Kulturologija (kulture študije) kot smer je karseda (že definicijsko) kaotična, kar se močno izrazi tudi v raznolikih obravnavanih institucionalnih izvedbah; prisotna sama zasnova in pojmovanje smeri –seveda kulturno specifično- povsem razlikujeta onstran in tostran Atlantika, pa še onstran in tostran Rokavskega preliva, onstran in tostran Rena, da o straneh Ljubljani in Kolpe tu niti ne 'razpredamo'. Kolikor bo v bodoče povezovanje med smermi vendarle nekako steklo, so morda vidiki in prihodnost oddelka vendarle svetlejši, čeprav pa lahko verjetno predvsem pritrdimo temu, da je navsezadnje

definicija nekega pojma odvisna od konteksta uporabe¹⁵, usoda oddelka pa zatorej predvsem v rokah dotičnih posameznikov (in skupin), skratka študentov, profesorjev, in nasploh vseh, ki se jih bo sklop praks, s –še kar-smešnim imenom kulturologija, uspel dotakniti in morda celo usmeriti in spremeniti.

Predvsem pa se iz povedanega kaže sledeče: razpršenost ter tudi druge lastnosti kulturologije in kulturnih študij se iz teoretskih polemik skoraj neposredno preslika v institucionalne oblike, pri čemer se problemi pokažejo predvsem pri nekaterih lastnostih (antidisciplinarnost, usmerjenost v pisane prakse), značilnih za izvorno (birminghamsko) verzijo kulturnih študij. Modeli institucionalizacije v ZDA in Evropi so dovolj različni, da bi bilo smiselno govoriti o različnih modelih, pri čemer je slovenski oddelek brez dvoma zelo soroden kontinentalno-evropski, nemški različici Kulturwissenschaften. Na univerzah v srednje-vzhodno evropskih državah je zaenkrat 'v tranziciji' žal še kar tudi sama znanost in z njo družboslovje, kulturne študije pa so prisotne le v zametkih, in še to precejkrat kot osamelec in plod posameznih entuziastičnih pobud. Obenem pa seveda zaradi časovne stiske pogrešamo morda natančnejši vpogled v dejansko stanje na številnih univerzah, ki niso prisotne na internetu, kot tudi morebiten material, zbran z uporabo intervjujev in pogovorov z odgovornimi na posameznih institucijah.

6. MOŽNOSTI IN PERSPEKTIVE KULTUROLOGIJE IN KULTURNIH ŠTUDIJ

Po drugi svetovni vojni na dotedanjo strukturo družboslovja po Wallersteinu vplivajo predvsem tri dogajanja: najprej, sprememba svetovne politične strukture: ZDA končajo drugo

¹⁵ Kot denimo piše F.Adam v reviji Ampak glede uporabe distinkcije levo/desno v slovenskem (političnem) prostoru

svetovno vojno z veliko premočjo¹⁶; drugič, svet doživlja doslej nesluten razmah, ki s seboj prinese razširitev vseh človeških dejavnosti; ter tretjič, kot posledica obojega se kaže neverjetna kvantitativna in geografska ekspanzija univerzitetnega sistema po vsem svetu, s čimer se močno poveča število profesionalnih družboslovcev/k. Kot učinek zlasti tretjega od teh razlogov se pojavijo močne organizacijske spremembe, denimo pomanjkanje ustreznih niš v družboslovju za vso dotekajočo in razraščajočo se univerzitetno izobraženo delovno silo, in tako se družboslovce in družboslovke spodbuja k poseganju na druga disciplinarna področja, ter s tem k kršitvi že vzpostavljenih meja med disciplinami; vse to pa močno podpihuje tudi ekonomska ekspanzija, ki omogoča za izobraževanje potrebne vire. Prav takšna ekspanzija pa spodbudi tudi vlaganja podjetij v raziskovalne organizacije (tudi na področju družboslovja); žal pa hkrati s tem nastane tudi vedno večja centralizacija znanja zlasti v visoko razvitih turbokapitalističnih državah (zlasti ZDA, tudi Zahodna Evropa), ki na drugi strani ovira takšne procese prekoračevanja meja in večjega pluralizma glasov med področji (tudi geografskimi) in disciplinami (povzeto po Wallerstein, 2000:41-43).

Po Wallersteinu lahko v sistemu disciplin, sestavljenem v poznem 19.stoletju, da bi prek njega strukturirali družbene vede, potegnemo v grobem tri jasne razmejitvene črte: prvo med raziskovanjem modernega/civiliziranega sveta (zgodovinopisje in tri nomotetične družbene vede) ter na drugi strani nemodernega sveta (antropologija in orientalistika); drugo v samem raziskovanju modernega sveta med preteklostjo (zgodovinopisje) ter sedanostjo (nomotetične družbene vede); ter navsezadnje v nomotetičnih vedah ostre črte med raziskovanjem trga (ekonomija), države (politologija) ter civilne družbe (sociologija). V svetovni situaciji po letu 1945, piše Wallerstein, pa postane kar naenkrat vsaka teh razmejitvenih črt vprašljiva.

Morda najpomembnejša akademska novost tega obdobja so bili t.i.območni študiji kot nova

¹⁶ Ki je posledica tako različnih uspešnosti v vojni sami, kot dogajanj pred tem –Inglehart omenja, da so ZDA imele daleč največji BDP v prvi polovici stoletja

institucionalna kategorija, ki naj bi povezovala intelektualno delo (v raziskavi smo že videli kolikšen pomen igrajo prav ti območni študiji, zlasti v primeru ZDA). Zgodovino koncepta lahko sledimo od pojavitve med drugo svetovno vojno v ZDA, kasnejšem razvoju prav na tem področju, in kasnejšo širitvijo po univerzah v preostalih delih sveta. Osnovna ideja je karseda preprosta: območje je velika geografska regija, z domnevno kulturno, zgodovinsko in pogosto jezikovno koherenco. Območni študiji naj bi bili prizorišče tako raziskovalnega dela kot tudi pedagogije, prizorišče, ki v imenu skupnega interesa povezuje vse tiste ljudi –zlasti iz različnih humanističnih ved, pogosto pa tudi iz humanistike in kater od naravoslovnih znanosti- ki so se z 'območjem' (ali njegovim delom) že ukvarjali v okviru lastnih disciplin. Območni študiji so že po definiciji 'multidisciplinarni', njihovi izvorni politični motivi pa pogosto povsem eksplicitni. V eno samo strukturo skušajo združiti karseda različne ljudi, katerih disciplinarne pripadnosti so sekale vse tri omenjene razmejitvene črte; poleg že omenjenih disciplin se v istih (kurikularnih)komisijah, projektih in na konferencah znajdejo še številni geografi, umetnostni zgodovinarji, raziskovalci nacionalnih književnosti, epidemiologi, ter nenazadnje celo geologi (žal študija in imena kulturologije tedaj vendarle še ni bilo v uporabi (morda nastopa incognito)).

Po koncu šestdesetih let pa nastaneta dve sočasni gibanji, ki obe odpreta vprašanje obstoja in veljavnosti razlike med t.i.'dvema kulturama'; prvo se napaja na nezadovoljstvu z newtonovskimi podmenami, že dolgo prisotnem v naravoslovju, drugo pa tli na pogorišču nezmožnosti starejših znanstvenih teorij, da bi podale zadovoljive razlage vedno zapletenejših pojavov, s katerimi se ukvarjajo znanstveniki (in znanstvenice). Ti dve gibanji vplivata na družboslovje dvojno: najprej, v samem družboslovju so v tem času dokončno spodnesli temelj modela nomotetične epistemologije, temelječega prav na veljavnosti newtonovskih konceptov; po drugi strani pa tudi doslej 'trde' naravoslovne vede postajajo s teorijami kompleksnosti in nelinearnosti ter kvalitativnim raziskovalnim okvirjem vedno mehkejše.

Prav teorije kompleksnosti tudi prve radikalneje prevprašajo tradicionalne (trodelne – naravoslovje, družboslovje, humanistika) delitve disciplin, prisotne vsaj od Comteja naprej. In po Wallersteinu je tisto, ki temu projektu verno sledi, tudi novo polje t.i.kulturnih študijev (še eno možnih imen polja). Kultura je v teh novih kulturnih študijih navzoča ne več v antropološkem (tu se sicer ne skladam z Wallersteinom, saj je moje mnenje, da je v kulturnih študijih kultura pojmovana prav v antropološkem smislu, četudi je na to nanešena še lastnost pomenjanja, kot opredeljujoča za kulturo) ali humanističnem smislu, pač pa v političnem smislu (tudi o tem smo že veliko povedali v nalogi). Nove teme, ki jih prinaša ta obrat pa so: 1.osrednja pomembnost študijev spola in neevrocentričnih študijev za preučevanje zgodovinskih družbenih sistemov; 2.pomen lokalne, natančno umeščene zgodovinske analize; ter 3.ocena vrednosti, vključenih v tehnološke dosežke, glede na druge vrednosti. Popularnost so ti študiji vsaj v začetku iskali predvsem pri komparativistih (kot opravičilo za njihovo politično in družbeno delovanje), antropologih (v tekmovanju z sopostavljeno etnologijo) ter med preučevalci 'pozabljenih ljudi modernosti', podrejenih družbenih skupin, ki jim preučevanje kulture pomeni teoretski okvir za formulacijo teorij razlike (povzeto po Wallerstein, 2000:65-72). V nalogi so nas zanimali zlasti slednji.

Vzpon novih kulturnih študijev ima močan vpliv, podoben gibanju v znanosti, vendar pa kljub temu vsaj zaenkrat še ne govorimo o morebitni paradigmatiki spremembi (po Kuhnu). Kulturalistični projekti so tako radikalni, da spodkopljejo ne le ločnico med uveljavljenima (super)področjema družboslovja in humanistike, pač pa celo tiste obstoječe paradigme, ki so same skušale zgraditi kritičen odnos do obeh superpodročij. V tej svoji radikalnosti pa se kulturni študiji poslužujejo predvsem že malce pozabljenega (v nomotetičnem družboslovju skoraj izločenega) orodja teorije; tako pravi Wallerstein celo, 'da so zagovorniki kulturnih študijev spremenili 'teorijo' v eno izmed svojih parol' (ibid.:72).

Poglejmo si, kaj to pomeni za konkretne institucionalizacije kulturologije, in zlasti za

slovensko, ljubljansko zastavitev (in izvedbo). Kot vse druge, je seveda tudi ta vpeta v kontekst konkretne univerzitetne situacije. Le-ta počasi, a vztrajno prerašča dediščino bivše komunistične, tranzicijske države, ter se pri tem skuša umestiti zlasti v razmerju do antropologije, religiologije in sociologije. Ker pa je prva (vsaj na izvornem domovanju ljubljanske kulturologije, Fakulteti za družbene vede) že našla svoj obstanek na (medfakultetnem) podiplomskem študiju, druga pa je zaenkrat še v povojih, se kulturologija najintenzivneje veže prav na zadnje, sociološko področje; pri tem pa ne more mimo značilnosti razvoja sociologije kot vede na ljubljanski (in širše slovenskih) univerzi. Le-ta se je iz pretežno marksističnih razprav v komunističnem režimu, zdaj prenesla na nova področja, uporabo konceptov kot so denimo civilna družba, modernizacija in funkcionalna diferenciacija, ter s tem služila kot močno sredstvo kritike že na prehodu v samostojno (osamosvojeno) Slovenijo. Nova sociologija se ukvarja predvsem s temami: 1. politične demokratizacije; 2. razvoja in tranzicije; 3. različnih vidikov kulturne identitete (v Ljubljani na Inštitutu za etnične študije); ter 4. posameznimi partikularnimi vidiki družbene strukture, blaginje in socialne politike (povzeto po Adam, Makarovič, 2002:540-41).

Žal pa ljubljanska kulturologija svoj novum precejkrat prepušča le premeščanju in vmeščanju med sociološke teme in metodološke razprave. Tako je po Adamu in Makaroviču prisotna predvsem pri debatah o postmodernizmu (ibid.:539), ki naj bi potekale prav na križišču s sociologijo, in morda pri raziskavah različnih vidikov kulturne identitete, zlasti študij manjšin v Avstriji in Italiji (ibid.:541). Žal ustrezne SWOT (moči, slabosti, priložnosti, nevarnosti – strengths, weaknesses, opportunities, threats) analize, rezultate katere, aplicirane na sociologiji, prikažeta Adam in Makarovič, ne poznam, bi pa najbrž obsegala predvsem negativni del – slabosti in nevarnosti.

Kulturologija kot veda je tudi širše pravzaprav (in zagotovo) predmet in subjekt teh dogajanj. Že v nalogi postavljenih vprašanj v zvezi s statusom same discipline je seveda cela

kopica. Ali je kulturologija sploh disciplina? Ali govorimo o kulturologiji kot kulturnih študijah, kulturni antropologiji, religiologiji (religioznanstvu), kulturi kot umetnosti (umetnostnem podsistemu), kulturnem menedžmentu in politiki, ali morda čisto čem tretjem? Kako se tradicija kulturologije razvija v ZDA, Evropi, sosednjih srednje in (tranzicijsko)vzhodno evropskih državah, in seveda in predvsem pri nas? Ali in kakšne možnosti ima kot epistemološko 'šibko utemeljen' sklop vedenj in praks, s prepletujočimi se sklopi smeri v nenehno potekajoči se in vase spodvijajoči lingvistični igri (Barker)? Kako jo opredeliti v razmerju do drugih družboslovnih disciplin in navsezadnje družboslovja (ki gradi na etimološkem izvoru iz besede družba, neločljive od pojma kulture) samega, in v kakšnem razmerju je do sorodnih inter-, trans- in celo anti-disciplinarnih poskusov in zastavitev (denimo sistemska teorija)? Ter navsezadnje ali ima sploh pripravljene kakšne odgovore na korporativno samopožiranje univerz, z nekaterimi primeri zapiranja oddelkov, kot smo videli zlasti na primeru nesrečnega birminghamskega oddelka, maternice KŠ¹⁷? Upam, da smo v nalogi zastavili vsaj osnutke za morebitno dolgotrajnejšo in bolj poglobljeno analizo vseh teh vprašanj.

7. ZAKLJUČEK

Povzemimo torej v kratkem ugotovljeno in ga skušajmo še enkrat aplicirati na situacijo, ki nas je kar najbolj zanimala že spočetka, torej stanje in možnosti kulturologije/kulturnih študij v Sloveniji, na ljubljanski FDV (Fakulteti za družbene vede). Kulturologija je -podobno kot sama beseda kultura- večznačen in problematičen pojem. Zaradi nejasnosti pri opredelitvi pojma kulture je projekt celovite znanosti o kulturi, kot si jo denimo zamišlja kulturna antropologija, vsaj problematičen. Kulturo si lastijo področja tako različna kot antropologija, etnologija, religiologija, zgodovina, sociologija, celo ekonomija. V nalogi smo se skušali

¹⁷ Odgovor na to je pravzaprav da, saj kljub nekaterim primerom zaprtja oddelkov, drugi figurirajo kar visoko, na nekaterih področjih, denimo v Avstraliji, in navsezadnje tudi v Sloveniji –primer koprške univerze, kjer je največje zanimanje prav za antropologijo in CS-, pa so CS še vedno v stanju, ki mu Japonci pravijo 'boom'

osredotočiti na (edino)področje, ki se specifično nanaša zgolj na pojem kulture, in pri tem presega omejitve omenjenih 'lastnic' pojma, namreč na področje/polje kulturnih študij, kot zasnovanih v drugi polovici dvajsetega stoletja, zlasti v anglosaksonskem svetu, in izvorno na birminghamskem centru/oddelku za sodobne kulturne študije. Tudi tu pa se naši problemi niso prenehali; polje kulturnih študij je karseda izmuzljivo, skušali pa smo ga opisati predvsem prek vpogleda v teoretske razprave, precepe in spore znotraj polja samega, deloma pa tudi širše –kolikor je to bilo pač relevantno-, in skušali s tem vsaj bežno približati teoretsko in programsko zasnovano polja, katerega razumevanje zahteva drugi, empirični del naloge; v njem smo fokus raziskave zaobrili na konkretne izvedbe institucionalizacije kulturnih študij, kjer smo na podlagi primerjalne raziskave v ZDA in Evropi skušali poiskati smernice in iztočnice za nadaljnje funkcioniranje podobnih oddelkov in zlasti našega, matičnega, na ljubljanski FDV.

Ugotovitve pa so sledeče: podobno kot tudi večina drugih oddelkov je tudi ljubljanski ujet v konkretno sliko univerzitetnih razmerij; prilastiti si ga skušajo tako klasično humanistične (religiologija, filozofija) kot družboslovne (antropologija, sociologija) discipline, kar se močno odraža tudi na predmetniku, kjer je bilo vse do nedavna, ko se je z uvajanjem nekaterih predmetov (gejevske in lezbične študije, filmske študije, popularna glasba) vendarle približal bolj 'klasičnemu' arzenalu kulturnih študij, opaziti nekoherenten sklop predmetov, ki je povzročal precejšnjo zmedo tudi med študenti. Opaziti je le šibko hrbtenico študija (pravzaprav le dva predmeta: Uvod v kulturologijo in Sodobne kulturološke smeri, ter morda še metodološki predmet Metode kvalitativne analize v tretjem letniku). Stanje se v zadnjih letih spreminja, vendar pa denimo še vedno manjka vsaj jasno oblikovan podiplomski študij kulturologije; soočeni smo pravzaprav s presenetljivo (precej evropsko, sodeč po rezultatih raziskave) situacijo, saj je pri začetnih institucionalizacijah (VB, kasneje tudi ZDA) prevladoval podiplomski študij (v začetku celo izobraževanje odraslih), uvajanje kulturnih

študij na dodiplomski ravni pa je pravzaprav prisotno šele v zadnjem času.

V primerih, obravnavanih v raziskavi, je viden zelo spremenljiv trend sledenja smernicam 'klasičnega', 'birminghamskega' modela kulturnih študij, odstopanje je razvidno predvsem v evropskem svetu (Nemčija, Srednja Vzhodna Evropa). Vprašanje je seveda ali ni prav široka zastavitev tista, ki naj bi prinesla največ plodov, in tudi navsezadnje najbolj dosledno in zvesto sledila teoretskim smernicam 'kulture kot samostojne discipline', vendar pa je na tem mestu prisoten večplasten problem. Najprej lahko ločimo med interdisciplinarno 'požiralsko' logiko sodobnih univerz, kjer neopredeljenost in ohlapna lebdeča odprtost služijo le kot krinka finančnim interesom in populizmu; ter na drugi strani doslednejše sledenje usmeritvam CS, z vsemi pastmi in problemi obravnavanimi tukaj. Vendar pa moram na tem mestu vendarle postaviti vprašanje, ki je bilo eden motivov pri izbiranju teme diplomske naloge. Ali je možno raziskovanje kulture zastaviti tudi drugače? Je možno kulturologijo (in tukaj ne več nujno kulturne študije) zasnovati kot znanost na isti ravni kot družboslovje (sociologija) ali humanistika (filozofija)? Internacionalizacija kulturnih študij (v nalogi morda premalo obravnavana) nam pravzaprav nudi pozitiven odgovor. Prav kulturne študije nam morda lahko nudijo vsaj približek možnega okvira zastavitve, v svojem poudarjanju kulturne specifičnosti projekta in 'množice glasov', v svojem doslednem poudarjanju radikalnega pluralizma in demokracije. Mislim pa celo, da je vredno tudi ta okvir prebiti (ali morda vsaj prevprašati njegove meje), in s tem začrtati pot k ustvarjenju novega. Morda teološki projekt, podoben Avguštinovemu *creatio ex nihilo*, morda prepotenten in preambiciozen projekt, vendar pa nam smernice, predstavljene v nalogi, ter energija, vložena tako s strani profesorjev kot samih študentov, nudijo pozitivno oporo in spodbudo k preseganju okvirjev in vzpostavljanju morda (vsaj rahlo) utopičnih zastavitev.

8. PRILOGA

Sporočilo, prispelo na internetno listo Critical and Cultural Studies dne 12.7.2002

(originalno sporočilo):

'CS&S STUDENTS AT THE UNIVERSITY OF BIRMINGHAM SPEAK OUT

Spodaj podpisani, študentje Oddelka za kulturne študije in sociologijo, Šole za družbene vede, na Univerzi v Birminghamu, želimo javnosti predati sledeče sporočilo. Namen tega sporočila je trojen:

- a. predstaviti pogled na dogajanje, z ozirom na zapiranje oddelka za kulturne študije in sociologijo, kot smo ga doživeli študentje
- b. odgovoriti na članek, objavljen v The Guardianu 27.junija 2002, ter popraviti dezinformacije, ki jih je vseboval o pretekli konzultaciji
- c. razkriti logiko, ki ji je sledila odločitev univerzitetnega sveta o razpustitvi oddelka; ter izpostaviti resne posledice zaprtja

Pričeli bomo z predstavitvijo naše verzije dogodkov in okoliščin ob zapiranju oddelka. Aprila 2002 so pričele krožiti govorice o zaprtju oddelka, zaradi ocene le 3a v zadnjem izvajanju raziskovalne ocenitve (Research Assessment Exercise -RAE). Razočaranje, jeza in bojazen nas je prežela in nas zaustavila pri poteku naših raziskovalnih aktivnosti. Niti Šola družbenih ved niti osrednja univerzitetna upravljalna ekipa, niti univerzitetni svet sam niso predložili nikakršnih sporočil v kakršnikoli obliki, prav tako pa tudi ne osebje oddelka, ki, kot smo se kasneje zavedli, ni vedelo nič več kot mi.

Kot odgovor na tisto, kar smo doživeli kot zid molka in sistematično kroženje govoric kot oblike komunikacije, smo zahtevali pogovor z odgovornimi na vseh ravneh. Srečali smo se z vodjo oddelka, podiplomskim nadzornikom (convenor), dekanom Šole za družbene vede ter vodjo taiste šole. Sporočilo je bilo v mnogih pogledih podobno; vedno je bilo zanikajoče: da situacija ne bo tako drastična kot so napovedovale govorice; da so govorice napihnjene do neprepoznavnosti; da bo oddelek še naprej obstajal, tako kot akademska tradicija kot institucionalna enota; ter da nimamo nobenega razloga za skrb o razvrednotenju naših diplom ali onemogočanju študijev kot posledica, denimo, pomanjkanja osebja. Bila pa smo obveščeni prek vodje in dekana Šole za družbene vede, da se bodo zgodile spremembe glede potrebe po optimiziranju raziskovalnega potenciala oddelka, da bo na prihodnji evalvaciji dobil oceno štiri ali več. Bilo pa nam je toplo priporočeno, da se ne prepustimo zavajanju alarmantnih govoric.

Prav tako smo bili obveščeni, da so ta srečanja del konzultacijskega procesa, vključujočega vse zadevajoče strani: osrednjo upravljalno ekipo, Šolo družbenih ved, Oddelek in študente, čeprav so bili povsem zapostavljeni dodiplomski študentje, ki niso sodelovali v konzultacijskem procesu.

Dne 21. junija so člani osebja prejeli e-sporočila, ki so jih obveščala o že dogovorjenih spremembah, ki naj bi bile ratificirane s strani univerzitetnega sveta dne 26. junija. E-sporočila so sporočala: a. da bo oddelek 'restrukturiran'; b. da bodo ostali le še štirje člani osebja; c. da bo eden 'preživelih' dodeljen oddelku za socialne politike, eden anglističnemu oddelku, eden inštitutu za evropske študije, eden pa se bo preskusil v novoustanovljeni 'lebdeči' poziciji; ter d. da bodo ostali pozvani k prostovoljnemu odpustu z odpravnino (enoletno plačo). Nič ni bilo omenjenega o usodi nas, podiplomskih, kar velja tudi za položaj dodiplomskih študentov.

Zapiranje našega oddelka in spodkopavanje akademskega življenja so površinske manifestacije dveh strukturalnih anomij, ki sta slepeče očitni: namreč divje ekonomske logike in nedemokratskih struktur znotraj univerz. Zapiranje oddelka, nesprejemljivo kot sicer že je, pa ima svoj smisel, če ga ugledamo v luči trenutne konjunktore v Veliki Britaniji in drugod; konjunktore, zaznamovane s še nevideno dominacijo neoliberalne (i)racionalnosti.

Dobičkonosna logika gre v neslutene razsežnosti, okupirajoč pri tem področja, ki so še do nedavnega veljala kot milje oddaljena od tržne logike. Akademske birokratske odločevalci na naši univerzi so pri privajanju dobičkonosne logike k veličastnemu vrhuncu oropali akademijo prav tistega nje lastno akademskega. Predpostavljeno je, da bo zaprtje oddelka namenjeno prav pridobitju višje ocene na naslednji RAE. To očitno nasprotuje nedavni odločitvi po prekinitvi RAE kot rezultat številnih doživljenih kritik (glej Guardian Education, torek 2. julija 2002). V resnici, kar pa si univerza le stežka prizna, je zapiranje oddelka zaradi ocene 3a v RAE zaradi neželenih, finančnih posledic, saj je RAE rezultat neposredno povezan z financiranjem oddelčnih računov.

Velja izpostaviti nekaj ironičnih opazk, ki bodo osmešile neopravičljivost odločitve, tako z akademskega, kot celo ekonomskega vidika.

Birmingham je rojstni kraj podjetja, ki je postalo znano kot kulturne študije, akademske tradicije, označene z sistematično multidisciplinarnostjo, četudi z jasno sociološko orientacijo, in njeno nenehno pozornostjo do političnih dimenzij socio-kulturnih fenomenov. Preko let je oddelek privabil veliko študentsko populacijo iz

Velike Britanije in iz celega sveta; podiplomski študentje trenutno prisotni na oddelku prihajajo iz petih kontinentov. Kar je privabilo takšno množico študentov je prav ta mednarodni sloves birminghamskih kulturnih študij. Univerza je bilo do nedavnega zelo zadovoljna s situacijo, glede na to, da je bil oddelek velik vir prihodkov, prihajajočih od dodiplomskih, zlasti pa še mednarodnih podiplomskih študentov, ki plačujejo polno šolnino.

Velja omeniti, da je bil oddelek glavni vir prihodkov znotraj Šole družbenih ved. Velja tudi omeniti, da imajo člani osebja znotraj drugih oddelkov opravka le z majhno študentsko populacijo in imajo tako majhne pedagoške obremenitve, ter na ta način veliko časa za raziskovalne dejavnosti. Prav to je razlog za njihovo dobro oceno na RAE. V nasprotju s tem, pa so imeli preobremenjeni in maloštevilni člani oddelka za kulturne študije in sociologijo le malo časa za raziskovanje glede na enormne pedagoške obremenitve. To pa je tudi eden razlogov za tako nizko oceno v RAE.

Po drugi strani sta tako zapiranje oddelka kot proces, ki je privedel do tega, simptomatična za nedemokratski značaj univerzitetnih struktur. Procesi odločanja so organizirani na način, da izključujejo študente, ter tudi do neke mere člane osebja, od možnosti pogovorov o upravljanju institucije, ki živi od njihovega denarja (šolnine) in dela. Srečanja, ki smo jih imeli z vodjo in dekanom Šole za družbene vede so bile predpostavljene kot del konzultacijskega procesa. Prav to je bila tudi trditev Davida Halla v članku 27.junija. Opominjamo tako njega kot birokratske modrece, da mora vsaka konzultacija, vredna svojega imena, vključevati tudi pretehtanje mnenj, ki naj bi vodila k procesom odločanja.

Podiplomski študentje, skupaj z tistimi člani osebja, ki naj bi bili konzultirani, so bili kategorično proti zapiranju oddelka in izločenju (farming out) kulturnih študij in sociologije kot akademskih praks in tradicij v razmerju do drugih akademskih enot. To nas vodi le do trditve, da je bila odločitev o zaprtju oddelka absurdno zavajajoča in mistificirana. Zdaj se namreč zdi, da je bilo zapiranje oddelka že odločitev ad acta, ter je takšna plitva konzultacija zahrbtnen način legitimiziranja vnaprej sprejetih odločitev prek deliberativnih procedur v sovjetskem slogu.

Prav študentje se bodo soočali z bremenom katastrofalnih posledic in sankcij, sledečih izločitvi njihovega oddelka. Trenutno je 43 podiplomskih in več kot 200 dodiplomskih študentov na tem oddelku. Večina, če že ne vsi podiplomski študentje se bodo kmalu znašli brez nadzornika kot rezultat nastale situacije odvečnosti, po vseh naporih in vlaganjih v njihov študij. Večina podiplomskih študentov prihaja iz tujine; večina je

porabile bajne napore in investicije, da bi prišla in delala pod okriljem birminghamskih kulturnih študij.

Mednarodni študentje plačujejo več kot 7000 funtov letno za šolnino. Drugi študentje, večina katerih je iz VB, se financirajo na ime oddelka; in ko se bo oddelek zaprl v nekaj tednih po naročilu univerzitetnega sveta, bodo njihove financirajoče ustanove avtomatsko prekinile z izplačevanjem štipendij, študentje pa bodo na tak način prisiljeni prekiniti svoje raziskovalne študije.

Dejanje zaprtja oddelka na tak grob, nadut in nedemokratičen način je neetično, neodgovorno in, kot po nekem naključju, neprofesionalno. Odgovornost za nastalo nosita univerzitetni svet in osrednja upravljalna ekipa, namreč odgovornost za vse neprijetnosti in probleme, ki čakajo študente oddelka, tako po- kot dodiplomske. Univerza bi morala biti odgovorna do svojih študentov, ne pa, da prodaja svoje sile in logiko.

Mi, študentje oddelka za kulturne študije in sociologijo, nimamo česa izgubiti pri bojevanju proti nečemu, kar vidimo in doživljamo kot trenutek velike nepravilnosti, neodgovornosti in ponižanja. Prepričani smo namreč, da sedaj nimamo več česa izgubiti, le še ponižanje, depresije in naš občutek nemoči pred obrazom opresivnih kapitalistično-birokratskih struktur, ki diktirajo usodo našega oddelka, ter na tak način naša življenja.

Zatorej pozivamo vse študente, umetnike, akademike, intelektualce, ter vse dele civilne družbe, da izrazijo in podprejo naš poziv, na vse možne načine, v prizadevanju po odgovoru na sindrom, ki bo, če bo prešel neopažen, prevzel in pregazil vse in vsakršne meje akademskega in kulturnega življenja vrednega svojega imena. Ko podpirate oddelek za kulturne študije in sociologijo, pri tem podpirate akademsko in kulturno sfero, ki odgovarja tako na, kot tudi za, princip razuma in razuma samega; ne pa nekemu zakritemu ekonomskemu principu, sovražnemu do vsega radovednega, spoznavajočega in drugače mislečega.

Podpisani: študentje oddelka za kulturne študije in sociologijo,

Univerza v Birminghamu.

LITERATURA

1. F.Adam, M.Makarovič (2002): 'Sociology –Slovenia', v: M.Kaase, V.Sparschuh, A.Wenninger (ed.): Three Social Science Disciplines in Central and Eastern Europe: Handbook on Economics, Political Science and Sociology (1989-2001). Budimpešta: Collegium Budapest Institute for Advanced Study; Berlin, Bonn: Social Science Information Centre (IZ), pp.536-547
2. A.Arato, E.Gebhardt (1978): The Essential Frankfurt School Reader, New York: Urizen Books
3. C.Barker (2000): Cultural Studies.Theory and Practice, London: Sage
4. T.Bennett (1998): Culture. A Reformer's Science, London: Sage
5. P.Bourdieu (1986): Distinction, London and New York: Routledge
6. J.Curran, D.Morley, V.Walkerdine (1996): Cultural Studies and Communications, London: Arnold
7. D.Chaney (1994): The Cultural Turn –Scene-Setting Essays on Contemporary Cultural History, London and New York: Routledge
8. M.Foucault (1991): Vednost-oblast-subjekt, Ljubljana:KRT
9. M.Foucault (2001): Arheologija vednosti, Ljubljana: ISH
10. R.Inglehart (1997): Modernization and Postmodernization –Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies, Princeton: Princeton University Press
11. A.Debeljak (1989): Postmoderna sfinga, Celovec-Salzburg: Wieser
12. A.Debeljak, P.Stankovič, M.Velikonja, G.Tomc(2002): Cool-tura –Uvod v kulturne študije, Ljubljana: Scripta
13. T.Erzar(1997): Obrat Gillesa Deleuza, Ljubljana: ZRC SAZU
14. B.Fowler (1997): Pierre Bourdieu and Cultural Theory, London: Sage

15. L.Grossberg, C.Nelson, P.A.Treichler (1992): London and New York: Routledge
16. L.Grossberg, D.Pollock (1998): 'Editorial Statement', v Cultural Studies, No.4, Oct.1998
17. D.Harris (1992): From Class Struggle to the Politics of Pleasure, London and New York: Routledge
18. J.Hartley (2003): A Short History of Cultural Studies, London: Sage
19. M.Jay (1991): Adorno, Ljubljana:KRT
20. D.Kellner (1994): Baudrillard. A Critical Reader, Cambridge: Blackwell
21. J.Kramer (1997): British Cultural Studies, Muenchen: Fink
22. E.Laclau, C.Mouffe (1987): Hegemonija in socialistična strategija, Ljubljana: Analecta
23. J.Larrain (1994): Ideology and Cultural Identity, Cambridge: Polity Press
24. J.Lewis (2002): Cultural Studies –The Basics, London: Sage
25. S.Lash (1993): Sociologija postmodernizma, Ljubljana: Znanstveno in publicistično Središče
26. I.Lukšič, A.Kurnik (2000): Hegemonija in oblast, Ljubljana: Znanstveno in publicistično Središče
27. J.Newton, S.Kaiser, K.A.Ono (1998): 'Proposal for an MA and Ph.D.Programme in Cultural Studies at UC Davis', v:Cultural Studies, Vol.12, No.4, Oct.1998
28. T.O'Sullivan, J.Hartley, D.Saunders, M.Montgomery, J.Fiske (1994): Key Concepts in Communication and Cultural Studies, London and New York: Routledge
29. W.Outhwaite (1994): Habermas, A Critical Introduction, Cambridge: Polity Press
30. S.Redhead : The Clubcultures Reader, Cambridge: Blackwell
31. C.Rojek (2003): Stuart Hall, Cambridge: Polity Press
32. J.Storey (ed.) (1996): What is Cultural Studies? –A Reader, London: Arnold
33. J.Storey (1996): Cultural Studies and the Study of Popular Culture: Theories and Methods, Edinburgh: Edinburgh University Press

34. T.Striphas (1998): 'Introduction –The Long March: Cultural Studies and its Institutionalisation', v: Cultural Studies, Vol.12, No.4, Oct.1998
35. K.Šabec (1998): Mit in zgodovina Evrope, diplomsko delo, Ljubljana: FDV
36. A.Škerlep (1997): Komunikacija v družbi, družba v komunikaciji, Ljubljana: FDV
37. G.Tomec (1989): Druga Slovenija, Ljubljana: KRT
38. I.Wallerstein (1999): Utopistike. Dediščina sociologije, Ljubljana: /*cf.
39. I.Wallerstein (2000): Kako odpreti družbene vede, Ljubljana: /*cf.
40. R.Williams (1998): Navadna kultura, Ljubljana: ISH